

5. Franská říše

a) Merovejští zakladatelé

Franská říše byla nejvýznamnějším barbarským státem. V 5. století ji založil germánský kmen Frankové (= svobodní, smělí, odvážní lidé, srovnejte s něm. frei, angl. free, a dokonce i s fr. franc a špan. franco).

Ve Franské říši vládla dynastie Merovejců. Jejím prvním významným panovníkem byl **Chlodvík I.** (kolem 500), který přijal křesťanství. Centrem říše se stala oblast nalevo od dolního Rýna.

Do poloviny 6. století Merovejci dobyli téměř celou dnešní Francii (kromě keltské Bretagne), Belgie, Nizozemí, Lucembursko, jihozápadní polovinu Německa, Švýcarsko a západní okraj dnešního Rakouska. Od poloviny 7. do poloviny 8. století však převažovaly vzájemné mocenské spory mezi jednotlivými členy dynastie a účinné politiky ubylo (období líných králů).

b) Líní králové a maiordomové

V raném středověku bylo běžné, že král se svým dvorem prakticky neustále putoval po celé zemi, protože to byl jediný způsob, jak se mohl seznámit s jejími problémy. Přechodně vždy pobýval u aristokratů v jejich opevněných sídlech falcích (předchůdcích hradů), uděloval hostitelům státnické příkazy a ti ho za to živili.

Putování franského královského dvora organizačně zajišťoval úředník **maiordomus**. Jeho úřad se stal dědičným v rodě **Pipinovců**. Maiordomové se záhy stali skutečnými tvůrci franské politiky, významnými muži číslo dvě, bez nichž líní králové nic nezmohli.

V 1. polovině 8. století vpadli přes Pyreneje do Franské říše Arabové. Tehdejší maiordomus **Karel Martell** je porazil v **732** u **Poitiers**, což znamenalo definitivní zastavení arabských výbojů. Po bitvě již nikdo nepochyboval, že skutečně vládnoucí dynastií jsou Pipinovci. Martellův syn **Pipin III. Krátký (vlastně Nejmladší)** Merovejce i formálně svrhl a v 751 se nechal aristokraty zvolit za franského krále.

c) Karel I. Veliký

V r. 768 trůn zdědil Pipinův syn Karel I., který se stal jedním z nejvýznamnějších evropských vladařů všech dob (podle něj se pak Pipinovcům začalo říkat **Karlovi**).

Karel I. chtěl obnovit někdejší antické Západořímské císařství a Franskou říši chápal jako jeho nynější základ. Snadno tu poznáme novou verzi snahy o uspořádanou jednotu světové obce (oikumené). Karel však používal výraz **renovatio imperii** (obnova císařství).

Své sídlo v **Cáchách (Aachen)** učinil střediskem **karolinské renesance**, tedy úsilí přestovat antickou kulturu a kombinovat ji s křesťanskými prvky. Památky na karolinskou renesanci (renesance = znovuzrození) máme dodnes: právě zde byla vytvořena malá písmena latinské abecedy (karolinská minuskula) a mnohé antické spisy (např. Caesarovy) jsou dochovány pouze v opisech, jež začaly vznikat v této době.

Ta pohraniční území, která byla ohrožena vnějšími nepřáteli i nespokojeným porobeným obyvatelstvem, Karel proměnil v **marky**, vojensky spravované celky v čele se spolehlivým markrabětem. Marky se zpravidla nazývaly podle sousední, nepřátelské země. Tak Bretaňská marka neležela v Bretani, ale v jejím franském sousedství a Českou marku bychom byli našli na západ od Šumavy.

Karel sám rozsáhlými výboji rozšířil říši co nejblíže vytčenému ideálu. Dobył západní polovinu dnešního Rakouska (ostatně, jeho nynější název Österreich je odvozen od franského názvu Ostmark = Východní marka). Karel porazil i germánský kmen Sasů a ovládnutím jeho území posunul franské hranice až ke střednímu a dolnímu Labi. Poté dobył severní polovinu Itálie, čímž si podrobil tamější germánské Langobardy, které papežové považovali za hrozbu pro Řím.

Karlovi se podařilo anektovat (násilně připojit ke svému státu) nejsevernější Španělsko: po tamějších vítězstvích nad Araby byl ovšem na zpáteční cestě úspěšně napaden kmenem Basků: v boji zahynul na franské straně i bretaňský markrabě Roland, jehož příběh se později stal námětem eposu Píseň o Rolandovi.

V r. **800** si Karel dojel do **Říma** pro **korunu římského císaře**, kterou mu na Boží hod vánoční (25. prosince) v basilice svatého Petra posadil na hlavu **papež Lev III.** Událost měla ohromný symbolický význam: signalizovala, že po čtyřech staletích se do Evropy vrací řád.

Do Franské říše byl začleněn i Řím. V následujících letech se Karel pokusil ještě o další územní zisky, ale již bez úspěchu: jeho vojska byla poražena zejm. českými Slovy.

Hodnocení Karla I. Velikého bývají rozporuplná. Nelze však přehlédnout, že jeho území bylo prakticky totožné s územím států Evropského hospodářského společenství, jež tvořilo prazáklad dnešní Evropské unie (vznikly r. 1958). I proto je (od r. 1949) v Cáchách každoročně udělována Cena Karla Velikého za službu ve prospěch evropské spolupráce i porozumění: mezi jejími držiteli jsou např. sir Winston Churchill, Konrad Adenauer, Václav Havel a Tony Blair.

6. Západofranská říše

Karel I. Veliký zemřel v r. 814 a jeho nástupcem na franském trůně římského císaře se stal jeho syn **Ludvík I. Pobožný.** Ten udržoval otcovo státnické dílo. Svého nejstaršího syna Lothara I. korunoval na budoucího císaře. Později si to však rozmyslel a nástupnictví přenesl na svého nejmladšího syna, Karla II. Holého. Do Karla se proto pustili jeho tři starší bratři, kromě Lothara i Pipin I. Aquitánský a Ludvík II. Němec. V nastalé občanské válce dokonce dočasně sesadili svého táta.

Potom však Pipin padl a klid nastal až tři roky po Ludvíkově smrti, kdy byla Franská říše v r. **843 Verdunskou smlouvou** rozdělena na 3 samostatné státy. Nové hranice vedly v poledníkovém směru: jedna od ústí Rýna po ústí Rhôny a po Řím a druhá od ústí Labe po Alpy. Úzké pruhy jednotlivých podílů nebyly motivovány strategickými, ale hospodářskými ohledy. Každý z nových států v sobě zahrnoval všechna vegetační pásma někdejší říše, takže se mohl těšit z potravinové soběstačnosti a obchod se zemědělskými produkty nemusel překonávat bariéru hranic (dnes je Verdunská smlouva chápána jako prapředek dnešního jednotného trhu Evropské unie).

Lothar I., který se po otcově smrti stal císařem, vládl prostřednímu z následnických států. Za časů jeho syna a nástupce Lothara II. se zemi začalo říkat Lotharingia, odkud je odvozen dnešní název Lotrinsko pro část Porýní.

Karel II. Holý získal západní oblast (Západofranská říše, v podstatě základ dnešní Francie) a **Ludvík II. Němec** oblast východní (Východofranská říše, jádro budoucího Německa).

Po smrti Lothara II. si jeho strýcové Karel II. a Ludvík II. v r. **870 Meersenskou smlouvou** rozdělili Lotharingii, ovšem bez italské části, která se osamostatnila (Italské království). Karel II. Holý pak byl římským císařem od 875 do své smrti v r. 877. Z jeho západofranských následovníků již nikdo tento titul neužíval. V 987 západofranská větev Karlovců vymřela a nahradili ji **Kapetovci,** kteří předtím vynikli jako úspěšní vojenští velitelé při obraně říše. V roli vládnoucí dynastie (Hugo Capet ad.) pak přeměnili Západofranskou říši v kulturně svébytné Francouzské království, které se však dlouho rozkládalo v poněkud menších hranicích, než jaké známe dnes.

7. Východofranská (posléze Německá) říše

Východofranský král Ludvík II. Němec proslul především opakovanými vpády do slovanského světa, přičemž však dosahoval pouze střídavých úspěchů. Sám císařskou korunu nikdy nezískal. Mezi jeho následovníky se k ní dopravovali jen dva. Drželi ji sice všeho všudy 9 let, ale zato od Západofranské říše dobyli rozsáhlé území na západ od Rýna. V r. 918 východofranská větev Karlovců vymřela a do roka ji nahradila spřízněná dynastie **Liudolfingů** z východofranského kraje Sasko.

Prvním králem z rodu Liudolfingů byl **Jindřich I. Ptáčník**. Za jeho vlády se jeho stát začal nazývat **Německo (Německá říše)**. Jindřich posílil armádu (zejm. rozšířil vojenskou jízdu) a porážel i zavražďoval své sousedy.

Po Jindřichovi panoval (v letech 936 - 973) jeho syn **Ota I. Veliký**. Vrátil se ke Karlově myšlence na důslednou obnovu jednotné křesťanské říše.

Usiloval o papežovu podporu jednak potíráním nekřesťanských národů, jednak vytvořením územního spojení své říše s Římem.

Anektoval zbytek území Polabských Slovanů, a dokonce učinil svým sídlem tamější pevnost Magdeburg, pocházející ještě z časů Karla I. Velikého. V r. **955** odrazil maďarský vpád na **Lešském poli** v Bavorsku.

V severní polovině Itálie se nejprve zachytil dynasticky - a nedalo mu to ani moc práce. V Itálii vládli společně dva králové, mladý Lothar (pravnuke Lothara II.) a starší Berengar II. R. 950 Lothar zemřel a jako vdova po něm zůstala asi devatenáctiletá královna **Adelheid**. Berengar jí chtěl vnutit manželství se svým synem Adalbertem Ivrejským, ale Adelheid v r. 951 utekla do Německa a tam se za Otu I. (tehdy bezmála devětatřicetiletého) provdala. Vzápětí s chutí doprovodila svého manžela na tažení, jímž Italské království dobyl a Berengara svrhl a zajal. V r. **962** Ota I. na pozvání papeže Jana XII. přijel do Říma a tam jej papež korunoval na **římského císaře** (a Adelheid na císařovnu). Tím byla zahájena prakticky nepřerušovaná řada římských císařů, která trvala až do r. 1806. Autorita římského panovníka se vztahovala nejen na Východofranskou říši, ale uznávaly ji i Italské království (většina někdejší Lotharingie) a Burgundské království (zahrnovalo jihovýchodní Francii a většinu Švýcarska).

Stejně jako kdysi Karel I., tak nyní i Ota usiloval o to, aby politické úspěchy byly podepřeny kulturním rozvojem. Německo se stalo jevištěm **otonské renesance**, která vlastně představuje předstupeň románské kultury. Otonská renesance přinesla stavební rozvoj císařského dvora, falcí, klášterů i kostelů, výrazně se projevila v nástěnných i knižních malbách. Záměrně čerpala také z byzantských vzorů, protože se uvažovalo o propojení Německé říše s Byzantskou.

Otovi nástupci, syn **Ota II.** a vnuk **Ota III.**, úspěšně pokračovali v započatém díle (samozřejmě měli také císařský titul). Otonská renesance se vztahuje také k jejich vládě a i podle nich se Liudolfingům někdy říká Otonci. Ota II. se oženil s byzantskou princeznou Theophanu a bojoval se všemi svými sousedy, ovšem zemřel již v necelých osmadvaceti letech. Za malého Otu III. vykonávaly regentskou (správcovskou) vládu Theophanu a po její smrti zestárlá Adelheid. Ota III. velmi usiloval o co nejužší spojení s církví a zavelel ke stavbě císařského paláce v Římě. Ta však nebyla nikdy dokončena, protože Ota III. zemřel již jako dvaadvacetiletý a jeho nástupci sice císařský titul též nosili, ale v Římě sídlit nechtěli pro jeho excentrickou polohu.

8. Křesťanská církev v raném středověku

a) Podmínky rozvoje

Křesťanství se v raném středověku stalo **hlavním evropským náboženstvím**. Vedly k tomu především 4 důvody:

1. Křesťanskou víru vyznávalo již antické Římské impérium, a proto její potlačení za stěhování národů mohlo být jen dočasné.

2. Jako náboženství knihy bylo křesťanství spojeno se základy gramotné vzdělanosti, která byla nepostradatelná při budování barbarských států.

3. Víra v jediného Boha napomáhala ideovému sjednocení obyvatel státu.

4. Teologická propracovanost křesťanství přinášela důkladné odpovědi na všechny základní otázky života.

Naproti tomu existovaly i faktory, které šíření křesťanství ztěžovaly:

1. V životě Evropanů existovaly četné zažitě prvky předkřesťanských kultů, zejm. keltských, germánských, slovanských, ale i antických.

2. Církev se přizpůsobovala měnícímu se světu a to vyvolávalo řadu konfliktů kolem zásadní otázky: jde o žádoucí pružnost, nebo o zradu svaté tradice?

3. Nebyl vyjasněn vztah mezi politickými vůdci (světskou mocí) a církevními hodnostáři (duchovní mocí): spíše než modely spolupráce převládaly snahy o nadvládu jedněch nad druhými.

b) Organizace

Církev propracovala svou organizační strukturu. Nejobvyklejší budovou pro bohoslužby je kostel. Menší objekty se nazývají kaple. Základní kněžskou hodností je farář, spravující malý územní obvod s křesťanským obyvatelstvem - farnost. Farnosti jsou sdruženy do diecézí (biskupství). Několik diecézí tvoří vždy arcidiecézi, v jejímž čele stojí arcibiskup. Církev je institucí, v níž se uplatňují principy hierarchický (vyšší hodnostář je nezpochybnitelnou autoritou pro hodnostáře nižší) i demokratický (existují i volby, zejm. do některých úřadů). Hlavou církve se stal papež, vlastně římský biskup (viz IV.D.4.c.6.), který se však ve východořímských krajích musel dělit o svou autoritu s cařihradským patriarchou.

Základní bohoslužbou je mše (viz IV.D.4.c.5.). Boží milost zprostředkovávají věřícím ty kněžské úkony, které se označují jako **svátosti**. Nejznámější jsou křest a eucharistie (přijímání chleba a vína jako proměněného Kristova těla i krve). Z dalších svátostí uveďme alespoň svátost biřmování (uvědomělého posílení ve víře, které je přirozeným důsledkem toho, že křesťané jsou většinou křtěni jako malé děti, bez vlastního rozhodnutí) či svátost manželství.

Nejpříkladnější křesťané byli již ve starověku po své smrti uctíváni a označováni za svaté (za **světce a svěťice**). Křesťané začali věřit, že svatí se nacházejí v Boží blízkosti a mohou se u Boha přimlouvat za lidi na zemi. Kult svatých vlastně představuje křesťanský ústupek polyteismu. Na tomto místě ovšem musíme upozornit, že leckteré údaje v této kapitole odpovídají praxi církve v raném středověku či třeba katolické církve dnes. Podstatné odlišnosti související zejm. se vznikem dalších církví budou pojednány postupně.

Křesťanství zásadně ovlivnilo evropskou kulturu, samozřejmě včetně umění. V literatuře vznikl např. žánr legendy, inspirativního příběhu o světcích. Hlavními evropskými literárními jazyky se staly latina a řečtina.

c) Některé charakteristické rysy křesťanské liturgie

1. Do křesťanské církve (řec. kyrios = pán) je vyškolený uchazeč (katechumen) začleňován přijetím svátosti křtu; svátosti jsou obřady, jimiž se smyslově vnímatelným způsobem (slovy, úkony) poskytuje Boží milost); křest je připomenutím Ježíšova křtu z rukou Jana Křtitele.

2. Klíčovou osobou pro činnost křesťanského společenství je kněz: zajišťuje spojení mezi vezdejší (pozemským) a duchovním (transcendentním) světem.

3. Kněz je považován za pokračovatele apoštola (svatého) Petra, který byl náměstkem Ježíše Krista (zmrtnýchvstalého) na zemi. Kněz je pro svou práci vysvěcen: jádrem obřadu svěcení je vzkládání rukou na hlavu, což je obřad, kterým je předáván někdejší Ježíšův dotek na Petrovu hlavu.

4. Církevní život (nejen) v raném středověku se od dnešního lišil v několika skutečnostech:

a) vstoupit do kostela mohl jen pokřtěný člověk: proto bývaly před vchodem do kostela ochozy pro nahlížející katechumeny a křtitelnice bývaly stavěny mimo kostel;

b) někteří mniši v kláštorech nemuseli být vysvěcenými kněžími;

c) celibát kněží, který má řadu příčin (od vytvoření podmínek pro službu církvi až po potřebu autoritativního odstupu od běžného života), se stal závazným až po 10. století, nicméně jako dobrovolný závazek existoval již dříve;

d) Bohoslužebné texty (biblické úryvky a ustálené formule) zněly jen v liturgickém jazyce (latině, řečtině).

5. Základní bohoslužbou je mše (lat. missa = poslána). Její průběh je dramatickou zkratkou Ježíšova velikonočního týdne v Jeruzalémě: od slavného vjezdu přes poslední večeři (která již v Ježíšově podání odkazovala na oběť ve starozákonním judaismu) až po ukřižování a vzkříšení.

6. Svaté přijímání chleba a vína (proměněných v tělo a krev Kristovu) bylo v antické křesťanské církvi obecné. Teprve s rozšířením křesťanství do severních krajin byl nedostatek révového vína (jiné není povoleno) řešen tím, že krev Páně přijímal jen kněz a ostatní věřící jen hostii (oplatku připomínající nekvašený chléb). Původně kněz vkládal hostii do úst (tato analogie krmení posilovala vliv kněze); v římskokatolické církvi je teprve od konce 20. století běžně možné si ji nechta vložit do ruky a pak ji pozřít.

7. Římskokatolická církev přisuzuje velký význam pravidelné zpovědi (svátosti smíření), při níž je kněz na základě přiznání věřícího oprávněn zprostředkovat Boží odpuštění.

d) Řehole

Když bylo ve 4. století křesťanství vyvedeno z ilegality, zaplatilo za to tím, že většina nových věřících odmítla požadavek apoštolské skromnosti. Někteří pravověrní křesťané to považovali za natolik alarmující, že se rozhodli sami demonstrovat užitečnost **zbožné askeze**. Stávali se z nich **poustevníci**, kteří životem v důsledné samotě usilovali o maximální otevřenost vůči Bohu (vzpomeňme na židovské esejce).

Postupem času se však tyto poustevníci začali z praktických důvodů sdružovat do komunit, které se nazývají **kláštery**. Kláštery si vytvořily regule (pravidla) odříkavého života. Soubor těchto pravidel se nazývá **řehole**. Řeholí existuje několik druhů. Křesťané, kteří dodržují určitou řeholí, jsou **mniši**, jejich organizace se označuje jako **řád**.

První poustevník, který kolem sebe sdružoval své kolegy, se jmenoval **Antonín** (kolem r. 300). Prvními zakladateli skutečně klášterního mnišství byli **Basil Veliký** (4. století, východní část křesťanského světa) a **Benedikt z Nursie** (kolem 500, západ). Benedikt založil v Itálii klášter Monte Cassino, který pak také vedl, a vypracoval pro jeho obyvatele první systematickou řeholí vůbec. Její vyznavači se nazývají benediktini. Antonín, Basil a Benedikt byli po smrti svatořečeni a papež Pavel VI. (v úřadě v 1963 - 1978) prohlásil svatého Benedikta za patrona Evropy.

První mniši byli laikové, teprve postupně se vytvořilo pravidlo, že mnich je zároveň knězem. Lidé vstupující do řádu také přijímají nové jméno na znamení zásadní životní změny. Posléze podle každé řehole vznikaly i ženské kláštery (nejstarším ženským řádem jsou samozřejmě benediktinky). Mnišky (jeptišky) však nemohou být kněžimi.

Představený mužského kláštera se nejčastěji nazývá opat, v čele kláštera ženského stojí abatyše (někdy se používají tituly převor a převorka).

Dlouhá staletí existovala jakási dvojkolejnost: řehole měly vlastní hierarchii, nepodléhaly biskupům, na jejichž území kláštery stály, ba dokonce opat měl nad svými mnichy biskupské pravomoci (dnes opati v některých věcech biskupům podléhají).

e) Clunyjské hnutí

Zejména Otonci usilovali v rámci svého úsilí po obnově římského císařství o to, aby církevní (duchovní) moc včetně papeže musela respektovat světskou politiku císařskou. Podobně uvažovali i jiní monarchové. Proti této tendenci vystoupilo církevní hnutí zahájené a vedené benediktiny z **burgundského kláštera Cluny**.

Clunyjsí mniši a po jejich vzoru také mnozí další řeholníci i kněží vytýkali světské moci málo opravdového křesťanství. Především vadil vliv světské moci na obsazování církevních úřadů (římský císař měl hlas při volbě papeže). Z toho vyplývalo i tzv. svatokupectví (simonie): zakázané, nicméně praktikované prodávání církevních úřadů za úplatu. Clunyjské hnutí, k němuž se záhy připojily 3 tisíce klášterů, kritizovalo také toleranci pohanských zvyků, otroctví a občasné mnohoženství.

Samo **prosazovalo konec světského vlivu na církevní činnost**, horlivější misijní aktivity, vykupování a propouštění otroků a kromě výhradně monogamních manželských svazků pro laiky zavádělo pro kněze celibát, tedy trvalé zřeknutí se pohlavního i manželského života. Na základě představy, že absence sexu a vlastní rodiny zcela uvolňuje pro službu Bohu, byl kněžský celibát prosazován již od 4. století, ale bez velkých úspěchů (bez výjimky platil pouze pro řeholníky obou pohlaví a pro hodnostáře od biskupů výš). Teprve clunyjské hnutí začalo situaci měnit.

Výčet nových přístupů ukončíme požadavkem clunyjských bratří, aby kláštery byly budovány z církevních prostředků, aby sloužily i jako vědecké ústavy (s bohatými knihovnami), ale aby za to mohly vybírat od věřících ve svém okolí pravidelnou církevní daň - **desátek**, tedy desetinu ze zisku (požadavek desátku také ovšem nebyl zcela nový).

9. Normani (Vikingové)

Jako kulturně svébytné společenství se postupně vyhranili **germánští obyvatelé Skandinávského poloostrova a sousedního Dánska**. Sami se označovali slovem **vikingské** (lidé ze zálivů), franští kronikáři je však nazývali **Normani** (severní lidé) a tento výraz dnes používáme jako etnický termín. Šlo samozřejmě o předky dnešních Dánů, Norů a Švédů.

Normany živily rybolov a skrovné zemědělství pobřežních nížin. Normani však vynikli především jako **stavitelé lodí a mořeplavci** a při střetnutích s obyvateli navštívených zemí i jako **válečníci**. Odvaha, pýcha, touha po slávě i kořisti a záliba v boji se u nich spojovaly se sebekázní a upřímností.

Po rozpadu celistvé římské silniční sítě se velká většina dálkových cest přesunula na moře. Normanské lodě se staly proslulými. Byly samozřejmě ze dřeva a s jednoduchou palubou, poháněla je vesla a velká čtyřúhelníková ráhnová plachta. Malý ponor umožňoval obratné manévrování v mělké pobřežní vodě i plavbu po řece vzhůru do vnitrozemí. Největším typem vikingské lodi byl **drakkar** (s ozdobnou dračí hlavou na přídi): jeho trup byl dlouhý 24 m, široký až 7 m, na stěžni vysokém asi 24 m se pnula plachta o ploše 240 m². Posádka měla až 260 členů, kteří ještě obsluhovali na 60 vesel.

Od 8. do 11. století byli Normani suverénními pány evropských moří (hlavní normanskou základnu tvořilo Dánsko).

V **8. století** se vylodili na okraji Britských ostrovů, kde založili několik osad.

V **9. století** vývoj normanské vlasti vyústil ve zřízení 3 severských států. Již jména některých jejich králů (v Dánsku třeba Sven I. Rozčísnutá brada, v Norsku Erik Krvavá sekyra, ve Švédsku Erik Vítězný) naznačují, že s Normany nebyly žádné žerty.

Vikingská expanze tehdy namířila do všech myslitelných směrů. Normani pronikli po řekách do ruského vnitrozemí. Někteří se tam usadili a podíleli se na vybudování prvního státu tamějších Slovanů, Kyjevské Rusi. Tradice hovoří o normanském náčelníku **Rurikovi** jako o zakladateli první ruské dynastie Rurikovců: rod vládl i ve sjednoceném Rusku až do r. 1598. Existuje dokonce hypotéza, podle níž je název Rusko odvozen od staroskandinávského slova ruotsi = veslaři. Husarským kouskem Normanů pak bylo proplutí ruskou říční sítí do Černého a Kaspického moře.

Jiný proud Normanů se usadil na Islandu a dlouhou válečnou výpravu podnikli vikingové podél celého (i středomořského!) pobřeží Francie a Pyrenejského poloostrova.

Nejrazantnější útok však směřoval do Anglie. Normani ovládli její severní a východní část - oblast dostala název Danelaw (Území dánského práva).

V **10. století** se skupina Normanů vedená náčelníkem Rollem usadila při severozápadním pobřeží Západofranské říše. Frankové Normanům zabránili proniknout dále do vnitrozemí a Rollo udržel pobřežní oblast jen tím, že přijal křesťanství a západofranskému králi Karlu III., řečenému Prostřáček

(Simplex), slíbil poslušnost (na oplátku ovšem dostal titul vévody). Jádro někdejšího vikingského území v Západofranské říši se dodnes nazývá Normandie.

Někteří z islandských vikingských námořníků během plavby kolem ostrova zahlédli na západě vzdálené obrysy další země. Jejich objevu využil sedlák Erik Rudý, když byl z Islandu za trest vypovězen (zřejmě pro násilnosti). Tak doplul do jižního Grónska (Zelené země). Protože tento ostrov patří již k **Americ**, stal se Erik Rudý prvním známým Evropanem, který do Nového světa dorazil. Po návratu na Island zorganizoval do Grónska velkou kolonizační výpravu (r. 985 nebo 986). Z 25 lodí jich sice k cíli doplulo jen čtrnáct, ale Normani v Grónsku zůstali tři staletí (tehdy došlo v klimatu severní polokoule ke krátké teplejší oscilaci: malé klimatické optimum asi r. 1000 - asi r. 1250). Skutečnou americkou pevninu vzápětí zahlédl na své plavbě Bjarni Herjulfsson, syn jednoho z Erikových společníků. A prvním Evropanem, který opravdu na americký kontinent vstoupil, byl Leif Eriksson. Vedl tam z Grónska výpravu pro dřevo a jeho skupina tehdy strávila zimu 1000 - 1001 na atlantickém pobřeží u dnešních hranic mezi Kanadou a Spojenými státy. V kraji našli kromě dřeva i vinnou révu a později také Indiány, ochotné směňovat kožešiny za vikingský sýr. Normani nazvali pobřeží Vinland (Země vína) a založili tam osadu, která vydržela, posilována řídkými kontakty s Grónskem, až do 12. století (s opětným ochlazením zanikla).

Normanské osídlení v Grónsku upadalo vzhledem k nepříznivému klimatu, útokům Indiánů a Eskymáků i pro degeneraci obyvatelstva, které postrádalo dostatečný příliv čerstvé krve z Evropy. Definitivní konec však přišel až kolem 1300 (!), kdy se poslední zbytky grónských vikingů smísily s Eskymáky či Indiány.

V **11. století** Normani podnikli svůj nejdelší vpád do Středomoří. Dokonce se usadili na Sicilii a v jižní části italské pevniny. Protože odtamtud vypudili Araby a Byzantince, získali papežskou podporu, s níž založili Království obojí Sicilie (Normani v něm vládli jen do 12. století, ale stát vydržel až do r. 1860).

V r. 1066 normanský vévoda Vilém I. Dobyvatel vpadl do Anglie, kterou vzápětí celou dobyl a stal se jejím králem.

10. Britské ostrovy

a) Velká Británie

Na přelomu starověku a středověku zůstaly posledním svobodným územím **Keltů** Britské ostrovy i s přilehlým kontinentálním poloostrovem Bretagní (Malou Británií). Díky starým literárním textům a jejich pozdějším přepracováním zůstává nejpopulárnější postavou této éry **král Artuš (Arthur)** i se svými rytíři kulatého stolu. Je obtížné určit, co je reálným historickým základem jeho příběhu a co mytologickou či beletristickou výbavou. Artuš je se vši pravděpodobností skutečná postava. Panoval v **6. století** v království Logres, jehož největší část ležela ve Walesu na západě Velké Británie. V životě Artušova sídla Camaalotu (Camelotu) se snoubily křesťanské prvky, které do země pronikly za Římanů, s keltským náboženstvím.

Definitivní redakce artušovských příběhů byla provedena ve 12. století a teprve její autoři přiřkli Camelotu podobu hradu a jeho obyvatelům vzhled rytířů. Ve skutečnosti šlo o pevnost staršího typu a výzbroj bojovníků se nemohla příliš lišit od toho, co jsme poznali v keltském či antickém světě. Královna se mohla jmenovat Genievra a udatní bojovníci mohli nést jména Lancelot či Perceval. Kouzelník Merlin je typem druida, ale vyvstává otázka, zda hledání svatého Grálu (misky s Ježíšovou krví) nemá jen charakter symbolu v epickém textu. V každém případě se Artuš zapsal do dějin jako bojovník proti nájezdům, které do Anglie podnikaly od 5. století **germánské kmeny Anglové, Sasové a Jutové**.

Anglosasové ovládli téměř celou Anglii (nepronikli tedy do sousedních zemí, Walesu a Skotska, které ještě dlouho zůstaly keltské). Vytvořili malá království, jejichž počet se v 7. století ustálil na sedmi (souhrnně někdy nazývaných Heptarchia). Anglové založili East Anglii, Mercii a Northumbrii, Jutové Kent a Sasové Essex, Sussex a Wessex. Heptarchia zaznamenala kulturní

rozkvět: jeho střediskem byl zejm. dvůr wessexského krále **Alfréda Velikého** a např. všestranný učenec Alcuinus z Yorku se stal rádcem Karla I. Velikého.

V **9. století** králové Wessexu začali usilovat o sjednocení Heptarchie pod svou vládou do jediného království Anglie. Jejich pokus dočasně přerušili svou invazí dánští **Normani**, kteří obsadili velkou část Anglie (Danelaw, viz V.B.7.): zastavil je teprve Alfréd Veliký. V 10. století však byli Normani poraženi a vyhnáni a wessexští králové sjednocení Anglie dokončili. Vzniklé Anglosaské království pak přečkalo i pětadvacetileté připojení k Dánsku v 1. polovině 11. století. Neodolalo však jinému drtivému normanskému útoku o čtvrt století později, tentokrát vedenému z jihu.

V **1066** se normanský vévoda **Vilém I. Dobyvatel** vítěznou bitvou u **Hastings** vylodil na jihoanglickém pobřeží: porazil tam anglosaského krále Harolda II., který v bitvě také padl. Normani pak rychle ovládli celou zemi a Vilém se stal anglickým králem. Normanská aristokracie se usadila na pozemcích, které sebrala aristokracii anglosaské. Normani přinesli do Anglie kulturu jednak svou, jednak vznikající kulturu francouzskou (normanská dynastie stále držela také Normanské vévodství na pevnině).

b) Irsko

Téměř polovina z rozlohy Britských ostrovů nebyla událostmi popsanými v předchozí kapitole příliš dotčena. Přistupujeme-li k pohledu do raně středověkých dějin irských a skotských až poté, co jsme se zabývali Anglií, činíme tak ze zvyku diktovaného tím, že Anglie je nám zeměpisně přece jen blíž. Pokud bychom však chtěli dodržet hledisko chronologické, byl by nasnadě obrácený postup. Je možná užitečné si připomenout, že po Řecích a Římanech byli právě Irové třetím evropským národem s vlastní literaturou. Jak k tomu došlo?

Na počátku stojí muž jménem Succat, Kelt z Velké Británie, pravděpodobně z Walesu (žil v 5. století). Zajali ho piráti a prodali do otroctví do Irska. Tam se sblížil s křesťanstvím (v Irsku pár křesťanů již žilo). Po šesti letech uprchl na lodi. Chtěl žít na území kontrolovaném Římany (v římské části Británie či v Gallii), ale protože neuměl pořádně latinsky, musel se tohoto úmyslu vzdát. Podařilo se mu však získat od papeže Celestina I. pověření pro křesťanskou misijní činnost v Irsku. Přijal jméno **Patrick** ("Mající otce" nebo také "Urozený") a nabídnuté příležitosti se chopil s velkou vervou.

Patrick se vrátil do Irska a podle pozdější tradice tam založil 365 církevních institucí: kostelů, klášterů, klášterních škol. V každém případě má rozhodující podíl na **christianizaci ostrova**, kde se nakonec stal prvním biskupem. Podstatou jeho úspěchu je zřejmě skutečnost, že dokázal vynikajícím způsobem sladit křesťanskou věrouku s prvky starších, zde tedy keltských tradic (obzvláště velkou úlohu přitom přisuzoval klášterům, které se samozřejmě mj. věnovaly i literární činnosti).

Od 4. století také docházelo k velkému **stěhování Irů do Skotska**, kde asimilováním tamějších keltských Piktů vytvořili základ dnešního skotského národa. V 5. století přišli do Skotska jako misionáři někteří Patrikovi žáci. Postupně se vytvořil zvláštní **typ iroskotských misíí**, který navazoval na Patrickův úspěšný styl a který nakonec šířil křesťanství i hluboko ve vnitrozemí evropského kontinentu (není vyloučeno, že v 8. století i v Českých zemích, ještě před misionáři z jiných národů).

Irsko a Skotsko si udrželo svůj keltský charakter poměrně dlouho, přestože byly vystaveny útokům Anglosasů i Normanů. A zbývá doplnit snad jen to, že Patrick a Celestin I. byli kanonizováni, že svatý Patrick se dokonce stal patronem Irů a že jeho svátek (17. duben) bujaře slaví Irové kdekoli na světě.

11. Státy ve východní Evropě

a) Kyjevská Rus

Na počátku středověku vznikla významná obchodní cesta z normanské severní Evropy napříč ruskými a ukrajinskými stepy do Konstantinopole. Slované, jejichž územím především procházela,

ji označovali jako **Cestu od Varjagů k Řekům** a byzantskou metropoli Konstantinopolis začali nazývat Cařihrad.

Na této cestě vzniklo několik měst, z nichž nejvýznamnější byly severnější **Novgorod** a jižnější **Kyjev**. Tato města se stala ohnisky nové říše, která byla založena tamějšími **Slovany** s vydatným přispěním **Normanů** (viz kyjevská dynastie Rurikovi a vůbec kapitola V.B.7.). Nový stát Rus se od svých počátků v 9. století rozšířil během sta let podél celé obchodní cesty a dosáhl tedy pobřeží baltského i černomořského. Panovníci (veliká knížata) zprvu sídlili střídavě v Novgorodě i Kyjevě, postupně však role hlavního města zůstala jen Kyjevu - odtud název státu Kyjevská Rus.

Osudem Rusů se až do 15. století stalo **odrážení útoků různých asijských kočovných národů**, dotírajících z východu. Prvními z nich byli (u Černého moře) Pečeněgové a Chazaři.

Křesťanství přinesl z Byzance na Kyjevskou Rus veliký kníže **Vladimír I.** (vládl kolem **1000**). V r. 988 se nechal pokřtít a r. 989 se oženil s Annou, sestrou byzantského císaře Basileia II. Bulharobijce. Za Vladimírovy vlády se křesťanství na Rusi rozšířilo prostřednictvím byzantských misí. Byla též opevněna jižní část východní hranice. Kníže sám je dnes světcem v pravoslavné církvi (Vladimír I. Svjatoslavič, svatý Vladimír).

b) Bulharsko

Národ **Bulhaři** vznikl na severovýchodě Balkánského poloostrova smísením usedlého **slovanského obyvatelstva** s vpadnuvší **skupinou turkotatarských kmenů**, kterou dnes nazýváme Protobulhaři. Odtud pochází poloorientální ráz bulharské kultury.

V r. 681 protobulharský náčelník (chán) **Asparuch** založil Bulharskou říši, do jejíhož čela se samozřejmě sám postavil. Tradičním protivníkem Bulharů se stala Byzantská říše.

12. První vlna slovanského osídlení Českých zemí (6. – 7. století)

a) Příchod Slovanů a jejich první sídla

Po **pravěkém osídlení keltském** (mladší doba železná neboli doba laténská, asi od r. 500 př. Kr. do přelomu letopočtu) a **starověkém osídlení germánském** (zejména kmeny Markomani a Kvádové, doba římská, od přelomu letopočtu asi do r. 500 po Kr.) se v Českých zemích usídlili **Slované**.

Bezprostředním impulsem k jejich příchodu byla skutečnost, že velká část Germánů z Českých zemí se přesunula k jihu: posledním takovým tažením byl **průchod Langobardů** z dolního Polabí přes Čechy do rakouského Podunají v 5. století a jejich další postup přes jižní Moravu a Panonskou nížinu do severní i střední Itálie, kam dorazili v r. 568 (tato událost bývá tradičně považována za konec stěhování národů; viz V.A.).

Slované dorazili na české území po r. 500, zřejmě **především ze severovýchodu** přes Moravskou bránu a dnešní Náchodsko. Přicházeli **v několika vlnách**, především mírumilovně a **mísili se tu se zbývajícím germánským obyvatelstvem**, jemuž však **vtiskli svou kulturu včetně jazyka**. Zprvu osídlili především **lesostepní oblasti do zhruba 350 metrů nadmořské výšky**: tato území, pokrytá listnatými lesy, ale i křovinatými či travnatými porosty, bývala spjata s vývojem již předchozích populací. Během 6. století počet obyvatel Českých zemí dosáhl asi tří set tisíc.

Kosmas (asi 1045 – 1125): Kronika Čechů (též Kronika česká; Kosmas je autorem první souhrnné české kroniky – psána latinsky):

Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, **prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.**

Hora Říp (456 m) u Roudnice nad Labem: někdejší sopka je přirozenou dominantou krajiny východně od dnešní Prahy.

Čeští Slované zakládali **vesnice** tvořené nejvýše **asi 10 polozemnicovými chatami**, doplněnými o **zásobní jámy** a často i o společné objekty (zejména **tavicí železářské pece**); v některých obydlích byly **kamenné ruční rotační mlýny**, jež sloužily několika rodinám dohromady. Slované pěstovali **obilí** (pšenici, ječmen, žito, oves a proso) a **luštěniny** (hrách a čočku). Chovali **skot, prasata, ovce, kozy, koně, psy, kočky i kura domácího**. Okrajově si jídelníček zpestřovali ulovenou zvěřinou.

Jako i v jiných zemích raně středověké Evropy, také zde se na polích hospodařilo **přílohovým dvojpólním systémem**. Rozvinulo se **soukromé vlastnictví polností**, ovšem přetrvávalo **společné využívání pastvin, lesů a vod**. Podstatný díl **řemeslné produkce** měl ráz **podomácké výroby**, takže profesní specializace se týkala jen zpracování kovů a podobných činností. Proto také vývoj sídel dlouho nesměřoval ke vzniku měst.

Osídlení má výlučně vesnický charakter, základní ekonomickou, prakticky zcela soběstačnou jednotkou je seskupení 2 – 5 navzájem blízkých osad (které se navíc v několikaletých intervalech přemísťují podle požadavků dvoupolního hospodaření). K orbě slouží **celodřevěné rádllo**. K tahu se používá skot, koně jsou velmi vzácní, mají charakter statusového symbolu (určují vysoké společenské postavení svých majitelů) a používají je bojovníci k jízdě. O duchovním životě obyvatel svědčí **žárové hroby** (pohřeb očistným ohněm) **v mohylách nebo plochých pohřebištích**.

Stavby ze slovanského archeologického skanzenu Březno u Loun:

Polozemnice se zásobnicí

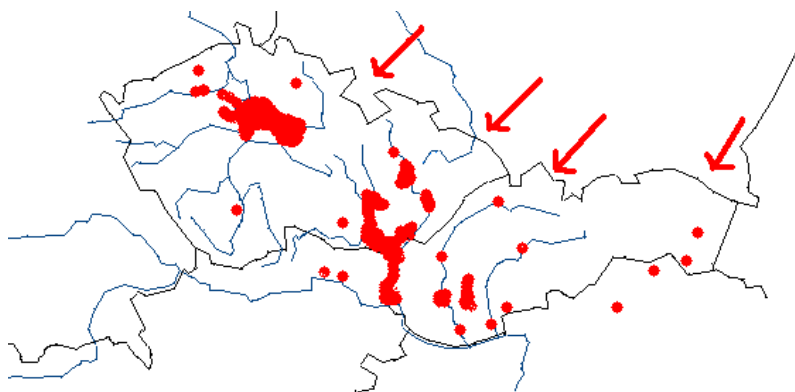

Polozemnice

Pec

Oblasti se slovanským osídlením na území dnešní České republiky (včetně jejího nejbližšího okolí) kolem r. 600:

Shrnutí:

Slované se usadili na území dnešní České republiky po r. 500, asimilovali zdejší pozůstatky germánského obyvatelstva a vytvořili zemědělskou kulturu obdobnou jiným kulturám v dalších zemích Evropy. Vývoj ke vzniku státu však u Slovanů obecně probíhal pomaleji.

Otázky a úlohy:

1. Spočítejte průměrnou hustotu tehdejšího českého osídlení (údaj o počtu obyvatel najdete v textu; rozloha České republiky činí 78 866 km²), porovnejte ji s hustotou současnou a najděte nějaký dnešní stát, jehož hustota osídlení nejvíce odpovídá českým údajům ze 6. století.

2. Podle výše uvedené mapky pojmenujte oblasti, jež se staly předmětem nejstaršího slovanského osídlení na území dnešní České republiky. Co mají zpravidla společného?

3. Zjistěte, kde se ve vašem okolí nachází nějaká slovanská archeologická lokalita, a napište o ní základní údaje (poloha, rozloha, datace, účel, případné významné nálezy objektů či předmětů). Podle možností připojte obrazovou dokumentaci (náčrtek, fotografie).

4. Charakterizujte situaci, jež v době příchodu prvních Slovanů do Českých zemí panovala v Itálii, Francii, na Britských ostrovech a v Rusku.

Výběr z odborné literatury: Michal Lutovský: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001. Zdeněk Měřinský: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu, I. Praha 2002. Rudolf Turek: Čechy na úsvitě dějin, Praha 2000. **Výběr z uměleckých zpracování:** Literatura: Eduard Štorch: V šeru dávných věků (povídkový soubor), 1920.

b) Sámova říše (623/626 – 658/661)

Slované usazení v Českých zemích a okolních oblastech se ocitli **na kulturním rozhraní mezi východem a západem Evropy**: tato hraniční pozice prolíná všemi následujícími etapami českých dějin a v určitém smyslu přetrvává dodnes.

V 6. – 7. století byl ve střední Evropě **východní svět** reprezentován především **kočovnými asijskými Avary** (viz V.A.). Ti se usadili v **Panonské nížině** (hlavně na území dnešního Maďarska). Vytvořili zde **kmenový svaz**, tedy útvar, který bývá někdy považován za předstupeň státu, jindy již za prvotní (zárodečné) stadium státního uspořádání. Kmenový svaz vzniká zpravidla ze strategických (vojenských) důvodů, o jeho politické organizaci mnoho nevíme, ale předpokládáme, že postrádala jednotnou soustavu zákonů i hospodářských (daňových) pravidel; svaz nemá ani pevně vymezené hranice, ale ty bychom v raném středověku nenašli ani u pokročilých států. Příkladem kmenového svazu ve vzdálené minulosti je svaz izraelských kmenů ve starověké Palestině za doby soudců (před r. 1000 př. Kr.; viz IV.B.12.d.).

Západní svět představovala **Franská říše**, v 5. – 8. století pod vládou Merovejců. K západní hranici Čech se franské území posunulo po r. 530, kdy Frankové dobyli říši germánských Duryнкů, jejíž někdejší existenci dnes připomíná německá spolková země Thüringen (Durynsko) severozápadně od Ašského výběžku České republiky.

Slované přišli **do kontaktu s Avary** již na Balkáně v 6. století **při společných útocích na Byzantskou říši**. Bojovní Avari, jejichž muži nosili dlouhé vlasy spletené v copy a ozdobené sponkami, tvořili ve společném vojsku oddíly jízdy a Slované představovali část pěchoty. Z odlišného charakteru výzbroje těchto částí armády se zřejmě vyvinul nerovnoprávný vztah: **Avari**, zvyklí jízdě na koni a v sedle střílející z luku nebezpečné šípy s trojhrbitými hroty, **si část Slovanů podmanili**. Slované museli platit Avarům daně, a dokonce bojovali v předních řadách avarského vojska. Avari si brali slovanské dívky i ženy za své partnerky a zplodili s nimi mnoho potomků. **Část smíšené avarsko-slovanské generace** však posléze odmítla podřízené postavení v rámci Avarské říše a zvedla proti ní **vzpouřu**. Ta byla podnícena i oslabením Avarů po několika porážkách od Byzantinců a po vypuknutí vnitřních rozporů.

Povstání začalo pravděpodobně kolem Dunaje na dnešní slovensko-maďarské hranici. Tehdy (v r. **623 nebo 624**) do této oblasti také dorazila **karavana franských kupců** vedená mladým mužem jménem **Sámo**. Není vyloučeno, že početná výprava měla i diplomatické poslání: vyjednat avarskou podporu pro oživení obchodu mezi západní Evropou a Orientem nebo naopak podpořit Slované proti avarskému nebezpečí a učinit z nich nárazníkové území, jež by bránilo Franskou říši před kočovnými z východu. V každém případě se však Sámo se svými ozbrojenci **účinně zapojil do úspěšného protiavarského** odboje a osamostatnivší se Slované si jej zvolili za **knížete**: takto vzniklá **Sáмова říše** byla ovšem také pouhým **kmenovým svazem**. Zprvu k němu náležely západoslovanské kmeny obývající zhruba území dnešní České republiky, **jádro svazu** se nepochybně rozkládalo v nížinách **kolem řeky Moravy**. V následujících letech Sáмова říše svedla ještě několik vítězných bitev s Avary. Samotný Sámo dobře splynul se slovanským prostředím: oženil se tu prý s 12 manželkami a měl s nimi řadu dětí.

O několik let později **Sámovi Slované** kdesi na území své říše **přepadli a oloupili početnou franskou obchodní karavanu**. Jako odvetu **franský král Dagobert I.** (poslední významný Merovejec před obdobím líných králů) vypravil v r. **631 nebo 632** proti Sámově říši **mohutné vojenské tažení**. Frankové postupovali třemi proudy. K rozhodujícímu střetnutí došlo, když se nejsilnější proud pokusil prorazit obrannou linií Sámových Slovanů u jejich pohraničního hradiště **Wogastisburgu**: v třídní bitvě tu byli **Frankové na hlavu poraženi**. K jádru Sámovy říše nakonec nepronikly ani zbývající dva proudy franské armády. Dopad slovanského úspěchu byl dalekosáhlý: nejenže Sáмова říše uhájila svou existenci, ale připojili se k ní i Polabští Slované, sídlící severně od Krušných hor, a možná i korutanští Slované v jihovýchodním Rakousku.

Kronika tak řečeného Fredegara (7. století):

Jedná se o franskou kroniku (jméno jejího autora je nejisté), která tvoří jediný písemný pramen referující výslovně o Sámově říši.

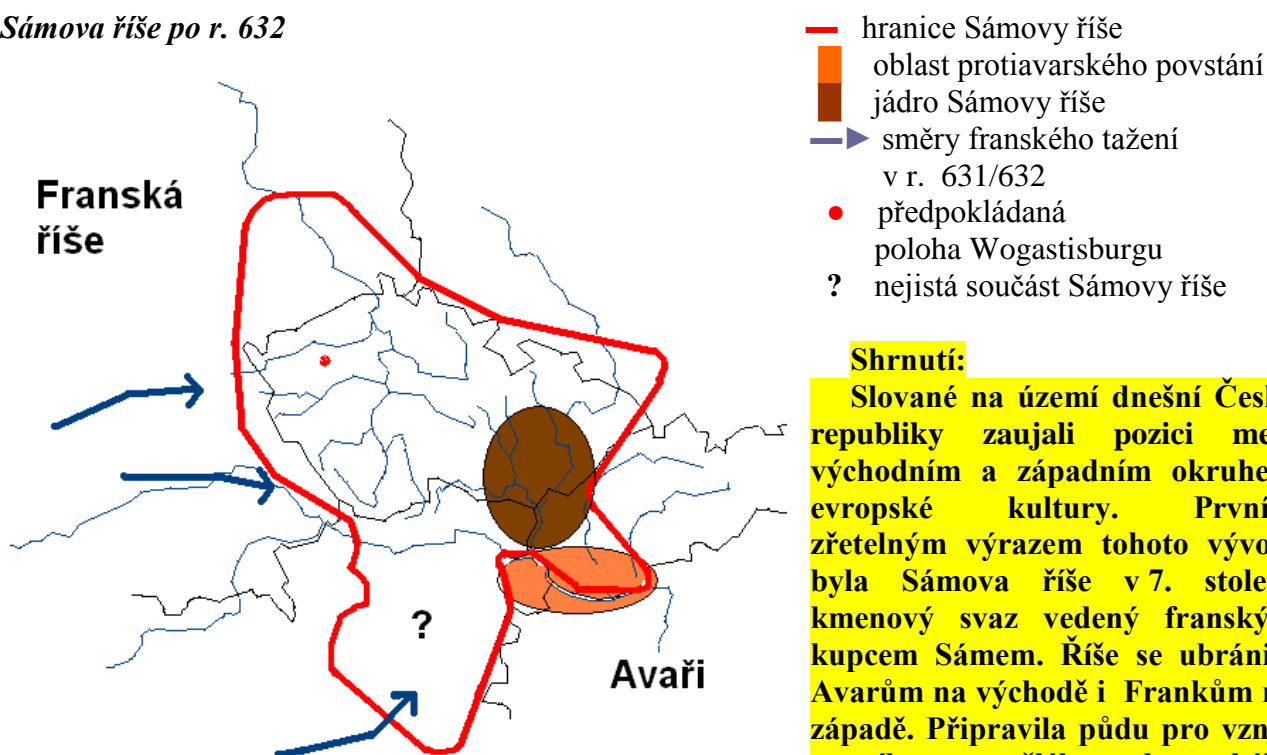
Austrasijci oblehnou pevnost Wogastisburg, kde zůstal největší oddíl statečných Vinidů, a po tři dny s nimi bojují; je tu mečem pobit velký počet lidí z Dagobertova vojska a potom davše se na útěk zanechají tam všechny stany i věci, které s sebou měli, a navrátí se do svých sídel.

Slovanské hradiště Wogastisburg nebylo dosud spolehlivě lokalizováno. Dnes se zdá, že by mohlo být s největší pravděpodobností ztotožněno s vrchem Rubín u Podbořan v severozápadních Čechách.

Sámo panoval 35 let, zemřel někdy v rozmezí let 658 – 661. Po jeho smrti se říše rozpadla; mezi její zřetelné důsledky můžeme započítat nepochybné vytvoření společenské vrstvy nejvýznamnějších bojovníků, tvořících jádro budoucí slovanské aristokracie.

Sámova říše po r. 632

Shrnutí:

Slované na území dnešní České republiky zaujali pozici mezi východním a západním okruhem evropské kultury. Prvním zřetelným výrazem tohoto vývoje byla Sámova říše v 7. století: kmenový svaz vedený franským kupcem Sámem. Říše se ubránila Avarům na východě i Frankům na západě. Připravila půdu pro vznik prvního vyspělého slovanského státu – Velké Moravy v 9. století.

Otázky a úlohy:

1. Respekt, který měli Slované z Avarů, se zřejmě promítl i do jazyka: původ českého slova *obr* se obvykle odvozuje od slova *Avar*. Dokážete tuto souvislost zdůvodnit?
2. Vyjmenujte dnešní státy, na jejichž území Sámova říše alespoň částečně zasahovala.

Výběr z odborné literatury:

Michal Lutovský – Nad'a Profantová: Sámova říše. Praha 1995.

13. Druhá vlna slovanského osídlení Českých zemí (od konce 7. století) a Velká Morava (asi 832 - asi 907)

a) Vznik Moravského knížectví

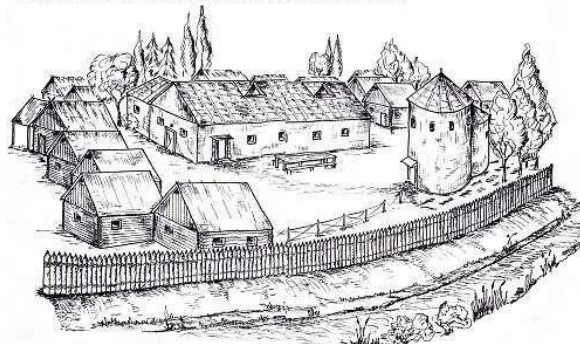
Zhruba poslední čtvrtina 7. století je vyplněna druhou fází slovanského osidlování Českých zemí (první se odehrála v 1. polovině 6. století, viz V.11.a.). Nová vlna osadníků přichází tentokrát z Podunají a postupuje k severozápadu, přičemž znovu roste důležitost úvalů podél řeky Moravy (bývalo zde již jádro Sámovy říše). Jedná se o společnost více rozvrstvenou (s jízdními vojenskými družinami), která kromě vesnic či jednoduchých výšinných sídlišť buduje i důkladně opevněná hradiště. Ta byla založena na podobném stavebním i funkčním principu jako někdejší keltská oppida (viz III.F.3.c.), ale samozřejmě se od nich také lišila: obešla se bez klešťové či ulicové brány, nemusela mít akropoli a nenacházela se jen ve výrazně výšinných polohách, ale také třeba v rovinách na březích řek či říčních ramen (blatná hradiště). Slovanská síť hradišť byla ovšem ve srovnání s keltskou hustší (byť některá hradiště měla rozlohu jen několik arů). Podle archeologických výzkumů se na území České republiky nacházejí pozůstatky asi 300 slovanských hradišť či výšinných sídlišť. Písemné prameny však o celém období českých dějin od zániku Sámovy říše až do doby Karla Velikého (kolem r. 800) prakticky mlčí.

Na konci 8. století Frankové zničili Avarskou říši (a posledního jejího vládce násilím pokřtili). Další jejich politické úsilí bylo nesené zřetelnou snahou pronikat co nejdále na jihovýchod. Chtěli tak zajistit svou východní hranici, úspěšně konkurovat Byzantské říši a území franského římského císaře více přiblížit podobě někdejšího antického římského impéria. Významná úloha zde byla svěřena církevním institucím: důležitými opěrnými body franské moci se stala nová biskupství založená v Řezně a Pasově na Dunaji a v Salcburku v Alpách (všechny tři diecéze byly zřízeny r. 739, salcburská se však r. 798 dočkala i povýšení na arcibiskupství).

Mezitím pokročil vývoj také na území západních Slovanů. Kolem r. 800 tu dokonce vznikly základy prvního malého státu: Moravského knížectví (jeho obyvatelé se patrně sjednotili v kmen Moravanů). Centrem knížectví se stalo sedmihektarové hradiště Valy u Mikulčic na ostrově v řece Moravě, dalšími významnými moravskými opěrnými body byla hradiště v dnešním Starém Městě u Uherského Hradiště, u Břeclavi (Pohansko), v Olomouci a u Znojma.

Zřejmě již před r. 800 se Moravské knížectví stalo cílovým prostorem pro šířitele křesťanství: byli jimi zejména misionáři vysílání z Pasova a snad je doplnily i misie iroskotské. Na některých moravských hradištích se objevily kostely, přičemž v Mikulčicích jich postupně vyrostlo hned dvanáct.

Zástavba na velkomoravském hradišti

Shrnutí:

Od sklonku 7. století Slované v Českých zemích budovali také hradiště a výšinná sídliště, která svědčí o rostoucí společenské diferenciaci. Kolem r. 800 vytvořili nevelký stát Moravské knížectví. Začali do něj pronikat franští misionáři a založili tam i několik kostelů.

Otázky a úlohy:

1. Popište, jak a kudy byste cestovali z obce, kde leží vaše škola, do Mikulčic. Určete alespoň přibližně časovou (a případně i finanční) náročnost takové cesty.

2. Role salcburského arcibiskupství byla od počátku tak významná, že oslav jeho 1200. výročí se v r. 1998 v Salcburku zúčastnil i tehdejší papež. Jak se jmenoval a jaké byl národnosti?

Výběr z odborné literatury: Lubomír E. Havlík: Velká Morava a středoevropští Slované. Praha 1964. Josef Poulík et al.: Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha – Bratislava 1985. Kateřina Sučková – Roman Abušínov: Staročeské hrady, Příbram 2003.

b) Mojmir I., dynastie Mojmirovců a počátky Velké Moravy

V téže době jako franští misionáři však k západním Slovanům pronikala i franská vojska. Jejich dobovačné záměry byly zdůvodňovány ideou jediné křesťanské říše (viz V.B.2., 4.c.). Franské úsilí zesílilo poté, co v r. 800 Karel I. Veliký získal titul římského císaře.

V letech 805 – 857 podnikli Frankové osm vpádů do Českých zemí, z toho třikrát až na Moravu. České země nikdy nedobyl, ale vážně pustošili zdejší krajinu. Proto již záhy po r. 805 přinejmenším některé české kmeny přijaly franský diktát a začaly Frankům – podobně jako leckteří jiní západní Slované – víceméně pravidelně odvádět poplatek, jímž si měly vykupovat chatrný klid zbraní. Takový poplatek se označoval jako *tributum pacis* (daň z míru) a v r. 822 jej dokonce platilo i Moravské knížectví. Vyslanci poplatných Slovanů se ovšem také mohli účastnit některých jednání, která ve Franské (posléze Východofranské) říši vedli králové se svými velmoži.

Někdy kolem r. 820 vykrytalizoval další západoslovanský stát – Nitranské knížectví. Zaujímal západní Slovensko a přes hřebeny Malých a Bílých Karpat sousedilo s Moravským knížectvím. Vzestup Nitranska byl stvrzen (kolem r. 830) příchodem misijní výpravy vedené salcburským arcibiskupem Adalramem: sám Adalram vysvětil kostel na hradišti Nitře, kde sídlil kníže Pribina (patrně uvažující o svém křtu, protože se právě oženil s dcerou jednoho franského velmože).

V téže době (pravděpodobně r. 831) vyvrcholilo úsilí pasovských misionářů na Moravě, když tam pasovský biskup Reginhar pokřtil větší počet velmožů včetně prvního historicky doloženého moravského knížete Mojmir I., zakladatele dynastie Mojmirovců.

Krátce nato, zřejmě v r. 832 moravský kníže Mojmir I. Nitransko dobyl a připojil je ke svému státu: takto vzniklý celek, později ještě dále rozšiřovaný, získal (ovšem až v polovině 10. století, kdy již patřil minulosti) název Velká Morava. Pribina byl po své porážce z Nitranska vyhnán a uchýlil se do Franské říše, kde se dal pokřtít a stal se franským velmožem. Nakonec mu bylo svěřeno území u jezera Balatonu a tam si vystavěl své nové sídlo (dnešní Zalavár u Sármeleku).

Shrnutí:

Ve stopách franských misionářů útočila do Českých zemí franská vojska (podle představ středověkého římského císařství měly být pokřtěné národy začleněny do území Franské říše či jejich nástupnických států). Moravský kníže Mojmir I. (z dynastie Mojmirovců) posílil svoji pozici (asi r. 832) dobytím sousedního Nitranského knížectví na území západního Slovenska: tak vznikl stát Velká Morava.

Otázky a úlohy:

1. Odhadněte, proč právě Morava a západní Slovensko byly pro Franky tak významným cílem jejich expanze.

2. Vyjmenujte alespoň 3 významné události, které se přibližně v době vzniku Velké Moravy odehrály jinde v Evropě.

Výběr z odborné literatury: Dušan Třeštík: Vznik Velké Moravy. Praha 2002. **Výběr z uměleckých zpracování:** *Literatura:* Eduard Štorch: Zastavený přívál (román), 1940.

c) Rastislav a úsilí o nezávislý rozvoj velkomoravského církevního života

Ve 40. a 50. letech 9. století došlo k sérii událostí prozrazujících, že zájem Franků na dění v Českých zemích neutuchá.

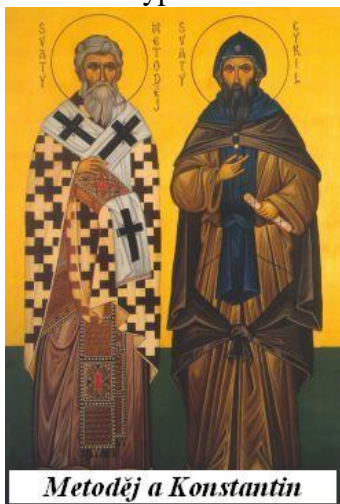
13. ledna **845** (již necelé dva roky po rozdělení Franské říše Verdunskou smlouvou) bylo v **Řezně** na dvoře východofranského krále Ludvíka II. Němce **pokřtěno 14 českých velmožů i s jejich družiníky**. Ač byli tito velmožové označováni jako knížata, dozajista nešlo o hlavy států (na území samotných Čech žádné neexistovaly): byli to místní náčelníci s nejasným rozsahem moci. Křest měl nemalý symbolický význam (dokonce v lednu 1995 u příležitosti jeho 1150. výročí sloužil v Řezně mši pražský arcibiskup kardinál Miloslav Vlk), ale do bezprostředního rozšíření křesťanství v Čechách se zřejmě nepromítl.

Zato v r. **846** **vtrhl Ludvík Němec** s početným vojskem na **Velkou Moravu** a na tamější knížecí trůn dosadil **Rastislava**, jenž byl synovcem Mojmíra I. Ten pravděpodobně krátce předtím zemřel a to snad podnítilo Moravany k tomu, že zřejmě přestali Frankům platit tribut. Franské tažení pak bylo trestnou výpravou, která měla obnovit předchozí poměry. Nazpět se Ludvík vracel Podunajím a pak Čechami (patrně přes jejich jižní část): Češi jej však napadli a způsobili jeho vojsku velké ztráty.

Rastislav záhy odmítl hrát roli vladaře závislého na Francích, a tak v r. **855** **Ludvík podnikl další mohutné tažení do Velké Moravy: nedobyl však žádné významné hradiště** a musel se spokojit se zpusošením venkova. Rastislav mu to oplatil, když jej při jeho návratu pronásledoval a vyplenil mu přilehlou část východofranského Podunají. Pak se velkomoravský kníže (v r. 861) odvážně zapletl do samotné východofranské politiky, když svou armádou podpořil (opět v Podunají) odboj Ludvíkova syna Karlomana proti jeho otci. Zároveň dokonce Moravané zavraždili v Panonii Pribinu (který zůstal na Ludvíkově straně).

Riskantně rozehraná partie vedla Rastislava k tomu, že se rychle začal ohlížet po způsobu, **jak uniknout i z církevního vlivu Ludvíkovy říše**. Hrozba východofranské odvety totiž narostla v okamžiku, kdy **Ludvík**, rozezlený ztrátou pozic na východě, začal jednat o **spojenectví s Bulharskem** (Bulhaři chápali partnerství s Franky jako posilu ve svém soupeření s Byzantskou říší).

Rastislav pojal úmysl přijmout na Velké Moravě výpravu **misionářů**, kteří **by soustavně připravovali** zemi k pozdějšímu **vybudování vlastní jednotky církevní správy** (konečným cílem bylo zřejmě **arcibiskupství**, jež by Velkou Moravu **vymanilo z vlivu franských biskupů**). Nejspíše v r. **862** vypravil s takovou žádostí **poselstvo do Říma k papeži Mikuláši I.** Papež s odpovědí **váhal**, neboť věděl, že vyhovět Rastislavovým záměrům by znamenalo oslabit Východofranskou říši.

Metoděj a Konstantin

Rastislav dlouho nečekal na odpověď a již r. 863 vypravil **obdobné poselstvo do Byzantské říše**. Tam tehdy vládl mladý **císař Michal III. Opilec** (proslul jako účastník divokých pitek a podobných zábav). Rastislavovu žádost pochopil jako nečekanou, ale vítanou **příležitost k prosazení byzantského vlivu** ve střední Evropě i k rozbití vznikajícího bulharsko-franského spojenectví. Navíc měl po ruce dvojici výjimečně schopných mužů vhodných k vedení takové misie.

Byli to **řečtí bratři Konstantin** (později zván též Cyril) a **Metoděj**. Narodili se v severním Řecku v **Soluni** (Thessaloniké), městě s dlouhou křesťanskou tradicí (První list Tesalonickým je nejstarším spisem Nového zákona; viz IV.D.6.c.). Měli za sebou úspěšnou misijní cestu k turkotatarským Chazarům žijícím severně od Černého moře (odtud přivezli ceněné ostatky svatého Klimenta, prvního významného papeže, který žil v 1. století po Kr. a byl zabit na černomořském poloostrově Krym).

Pozornost Konstantina a Metoděje se právě obracela **k Slovanům na byzantském území**; mnozí z nich žili i v soluňské oblasti, a Konstantin a Metoděj tedy dobře znali jejich jazyk (v té době se všechny slovanské jazyky od sebe jen nepatrně lišily). Konstantin a Metoděj chtěli Slovanům

křesťanství přiblížit přelomovým činem: překladem biblického textu do slovanského jazyka. Všichni Slované (včetně například velkomoravských) ovšem tehdy byli ještě negramotní a neexistovalo písmo, jímž by bylo možné slovanský jazyk (s charakteristickými měkkými souhláskami a nosovkami) zaznamenávat; znaky řecké ani latinské abecedy tu nepostačovaly. **Konstantin** tedy **slovanské písmo uměle vytvořil** z prvků písma řeckého a některých písem orientálních; písmo nazval **hlaholice** (slovansky *glagol* = *hláska*). Další postup ovšem zaváněl komplikacemi: slovanský překlad Bible by znamenal **prolomení dosavadního řeckého a latinského monopolu v prostředí evropských liturgických textů**.

Teprve Rastislavova žádost pohnula císaře **Michala III.** k tomu, že **souhlasil s provedením experimentu se slovanskou liturgií**, byť ve vzdálené velkomoravské říši. Franští misionáři na Velké Moravě totiž samozřejmě hovořili i kázali ve slovanském jazyce, ale Bibli používali jen v latinském (případně i v řeckém) překladu. Křesťanství tak mohli prezentovat v mnoha subjektivně zabarvených podobách, o nichž Moravané – neznalí antických jazyků – nemohli vést smysluplnou diskusi. **Slovanské texty při mši** byly tedy **významným nástrojem pro emancipaci** (sebevědomé zrovnoprávnění) **slovanských věřících**.

Život Konstantinův (poslední třetina 9. století):

Staroslověnská legenda z Velké Moravy, byla sepsána za osobní účasti Metodějovy.

Neboť Rostislav, kníže moravský, z vnuknutí Božího a po úradě se svými knížaty a s Moravany vypravil poselství k císaři Michaelovi, v němž pravil: „Náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona, ale nemáme takového učitele, který by nám pravou křesťanskou víru vyložil, aby též jiné kraje nás napodobily. Pošli nám tedy, pane, takového biskupa a učitele, neboť od vás se vždy dobrý zákon šíří do všech krajů.“

Poznámka na okraj: Z tehdejších písemných pramenů (slovanských) nelze vyčíst, zda o slovanské bohoslužebné texty žádal sám Rastislav, nebo zda šlo o byzantskou iniciativu. Slovanské slovo jazyk totiž mohlo mít i význam národ, takže z konkrétní formulace není jasné, zda Moravané žádali o misii ve svém jazyku, nebo pro svůj národ. Je možné, že s myšlenkou úplné slovanské liturgie na Velké Moravě přišli při cařihradských jednáních Byzantinci (shodou okolností byli již částečně připraveni), ale příběh také připomíná, že již tehdy byl jazyk považován za důležitý znak příslušnosti k národu.

Shrnutí:

Pokračující východofranské útoky na Velkou Moravu vedly tamějšího knížete Rastislava k tomu, že poselstvem požádal byzantského císaře Michala III. o misii, která by na Velké Moravě šířila křesťanství pomocí slovanských bohoslužebných textů; tak se měl velkomoravský křesťanský život zbavit závislosti na franských biskupech. Úkol splnila (od r. 863/864) byzantská misie řeckých bratrů Konstantina a Metoděje.

Otázky a úlohy:

1. Shrňte nejméně do 3 bodů důvody, pro něž byzantský císař Michal III. vyhověl Rastislavově žádosti.
2. Porovnejte osobnosti knížat Rastislava a Sába. Jací byli, co měli společného a v čem se lišili?

Výběr z odborné literatury: Lubomír E. Havlík: *Kronika o Velké Moravě*. Brno 1993. Josef Vašica: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha 1996. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Literatura:** Antonín Polách: *Bratři ze Soluně (román)*, 1995. **Výtvarné umění:** Albin Polášek: *Cyril a Metoděj (bronzové sousoší na hoře Radhošť v Moravskoslezských Beskydech)*, 1930.

d) Činnost cyrilometodějské misie na Velké Moravě

Konstantin a Metoděj se svými společníky dorazili na **Velkou Moravu** v r. **863** nebo **864**. Jejich postup svědčí o **důmyslně naplánované a pečlivě zrealizované akci**:

1. Přeložili do slovanského jazyka (jehož písemnou podobu dnes označujeme jako **staroslověnštinu**) **všechna 4 evangelia** (nejdůležitější liturgické texty); překlady dokončili až na Moravě a za pomoci svých tamějších žáků;

2. Konstantin složil k překladu evangelií **Předzpěv** (staroslověnsky **Proglas**), jímž staroslověnskou liturgii obhajoval (název *Proglas* dnes patří jedné české křesťanské rozhlasové stanici);

3. Přivezli s sebou **ostatky svatého Klimenta** jako názorný doklad oběti pro křesťanskou víru;

4. Přeložili mnohé další části Bible;

5. Přeložili některé **mešní modlitby** (používané v Byzantské říši i na Západě);

6. Obohatili velkomoravskou společnost průkopnickými **právními texty**: pravděpodobně sami sepsali staroslověnský *Zakon sudnyj ljudem* a Metoděj přeložil do staroslověnštiny řecký sborník *Nomokanon*;

7. Celé úsilí byzantské misie směřovalo k **vyškolení domácího velkomoravského kněžstva**, schopného vést ve staroslověnštině nejen veškerou liturgii, ale také svou vlastní literární činnost.

Konstantin: Proglas (60. léta

9. století):

Předzpěv jsem svatého evangelia.
Jak proroci již dříve předpověděli,
Kristus přichází shromáždit národy,
neboť je světlem celého tohoto
světa...

... slyšte všichni lidé slovanští,
slyšte Slovo, od Boha přišlo,
slovo, jež krmí lidské duše,
slovo, jež sílí srdce i rozum,
slovo to, jež vede k poznání Boha...
Nahé jsou všechny národy bez knih
a nemohou zápolit beze zbraně
s protivníkem našich duší...

Ukázka velkomoravského textu psaného hlaholicí (sbírka modliteb Kyjevské listy); prvních 14 znaků vlevo nahoře = "cěsar'stvě naše".

Úspěšné působení byzantské misie patří mezi důvody, pro něž **Východofranská říše** podnikla **další dva mohutné vojenské vpády do Velké Moravy** (v letech 864 a 869): v obou střetnutích se jen s námahou ubránilo centrální knížecí sídlo v Mikulčicích (tehdy ovšem zvané Morava), ale Frankové zpustošili rozsáhlé venkovské oblasti. V prvním případě jim dokonce Rastislav musel slíbit mír, avšak slib nedodržel.

V r. **867 Konstantin a Metoděj** s **několika svými velkomoravskými žáky** opustili Velkou Moravu a vydali se na cestu **do Říma k papeži Hadriánu II.**, aby jej seznámili s výsledky své práce a získali od něj souhlas se svou činností. Putovali přes Pannonii, kde pobýli u Pribinova syna Kocela a učinili z něj svého spojence.

V r. 868 předali **Hadriánovi II.** Klimentovy ostatky i několik staroslověnských knih. Papež vše s respektem přijal a vysvětlil moravské uředníky na kněze. V r. **869** pak vydal list, jímž **úplnou staroslověnskou liturgii povolil s kompromisní podmínkou**, že při slovanské mši se bude číst nejprve text latinský a teprve po něm staroslověnský.

List papeže Hadriána II. (869):

My naplnění trojnásobnou radostí, když jsme prozkoušeli a vysvětili Metoděje i s učedníky, jsme se rozhodli poslat ho, syna našeho, muže svrchovaně moudrého a pravověrného, do vašich zemí, aby vás učil, jak jste prosili, aby překládal knihy do vašeho jazyka v rozsahu veškerého církevního řádu úplně i se svatou mší, to jest službou a se křtem, jak to započal a Boží milostí a na přímluvy svatého Klimenta filozof Konstantin.

Konstantin vážně onemocněl, vstoupil do jednoho římského kláštera (kde přijal řeholní jméno **Cyryl**) a brzy nato (v r. **869**) zemřel. **Metoděj** se vydal do Pannonie ke Kocelovi, ale ještě v r. 869 nebo 870 se vrátil znovu do Říma k papeži Hadriánovi a ten jej vysvětil na **arcibiskupa panonského**. Panonská arcidiecéze (nyní vytvořená vyjmutím z arcidiecéze salcburské) zahrnovala i Velkou Moravu, a tím tedy bylo **dosaženo někdejšího Rastislavova cíle**: vymanit církev ve Velkomoravské říši z franského vlivu.

Cyrylův hrob se nachází v chrámu San Clemente, který patří k významným stavebním památkám Říma.

Arcibiskup Metoděj se vracel do Velké Moravy, aniž by tušil, že v zemi právě probíhá **státní převrat**. **Rastislavův synovec Svatopluk**, spravující nitranskou část státu, uzavřel v r. **870** spojenectví s Východofranskou říší. Rastislav tedy na něj přichystal atentát, ale Svatopluk se o léčce dozvěděl, sám Rastislava zajal a odevzdal jej východofranskému Karlomanovi. Ten pak vpadl do Velké Moravy a snadno ji celou dobyl i vyloupil: odvezl knížecí poklad a od obyvatelstva vybíral daně pro Východofranskou říši. Podle rozhodnutí krále Ludvíka Němce Frankové zajatého Rastislava oslepili a pak jej umístili v jakémsi východofranském klášteře, kde někdejší mocný velkomoravský kníže zůstal až do konce svého života. I Metoděj byl po svém návratu na Velkou Moravu zajat i uvězněn ve Východofranské říši.

Shrnutí:

Konstantin a Metoděj na Velké Moravě přeložili do staroslověnštiny klíčové části Bible i další bohoslužebné texty. Připravili též velkomoravské kandidáty kněžské služby ve staroslověnštině. Pak se vypravili do Říma, kde papež Hadrián II. jejich počínání schválil, jejich žáky vysvětil na kněze a Metoděje jmenoval arcibiskupem pro Pannonii včetně Velké Moravy (Konstantin-Cyryl zemřel r. 869). Na Velké Moravě však byl mezitím Rastislav svržen svým synovcem Svatoplukem.

Otázky a úlohy:

1. Proč byzantští misionáři Konstantin a Metoděj usilovali také o podporu ze strany papeže?
2. Které důvody mohly ovlivnit papeže Hadriána při jeho rozhodnutí založit panonskou arcidiecézi na úkor východofranského Salcburku?
3. Odhadněte motivaci Svatoplukovy vzpoury.

Výběr z odborné literatury: Václav Černý: Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti, 1 – 3. Jinočany 1996 – 2005. Česká literatura od počátků k dnešku. Praha 1998. Josef Hrabák: Ze starší české literatury. Praha 1979. Tomáš Kubíček et al.: Literární Morava. Brno 2002. Zdeňka Tichá: Cesta starší české literatury. Praha 1984.

e) Svatopluk a vrcholný rozmach Velké Moravy

Moravané se proti východofranské nadvládě bouřili natolik, že **Frankové** poslali v r. 871 na Velkou Moravu **vojenskou posilu** se **Svatoplukem** v čele. Avšak jakmile přitáhli k Mikulčicím, Svatopluk **přešel na stranu Moravanů** a s jejich vojskem uštědřil Frankům drtivou porážku. Tím skončila východofranská okupace (vojenské obsazení) Velké Moravy a Svatopluk se stal **knížetem**.

V r. 873 **nový papež Jan VIII.** přikázal východofranským biskupům **propustit na svobodu Metoděje**, ale zároveň vydal **zákaz staroslověnské liturgie**. Metoděj se vrátil do Velké Moravy a navzdory papeži tam pokračoval ve staroslověnských bohoslužbách. V r. **874 Svatopluk** prostřednictvím svého poselstva slíbil východofranskému králi Ludvíku Němci mír i každoroční placení tributu *pacis*. Učinil tak zjevně proto, aby si uvolnil ruce pro **územní rozšíření svého knížectví o sousední slovanské oblasti**, především o **Čechy**.

V následujících letech Svatoplukovi **Moravané** skutečně **ovládli celé Čechy**, téměř celé **Slovensko**, velkou **část Pannonie**, část **Polabských Slovanů**, polské **Krakovsko** (území přilehlé k moravské a slovenské hranici) a **část rakouského Podunají**. Moravané svou expanzi často zdůvodňovali šířením staroslověnské liturgie. Za své válečné úspěchy vdělili **profesionálnímu vojsku** vyzbrojovanému i živenému z **daní** (odváděných např. ve formě oděvů aj.).

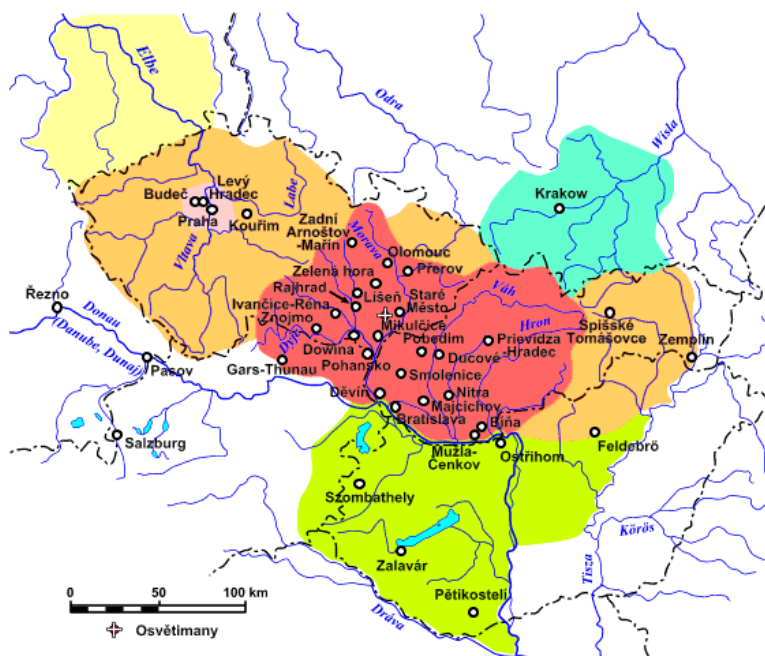
Velká Morava kolem r. 885: ■ **území za Mojmíra I. a Rastislava**, ■ **připojeno Svatoplukem**, ■ **poplatné Svatoplukovi**, ■ **České knížectví**.

Mezi velkomoravskými zastánci obou liturgií vypukly vleklé spory. V r. 879 Svatopluk prostřednictvím svého poselstva žádal o stanovisko přímo Jana VIII. a ten předvolal Metoděje do Říma. Zestárlý, avšak fyzicky stále obdivuhodně zdatný misionář uposlechl a v osobních jednáních s papežem dokázal celé dílo cyrilometodějské misie obhájit. Jan VIII. pak r. **880** vydal **písemný souhlas se staroslověnskou liturgií** za podmínek stanovených již Hadriánem II. v r. 868 (viz V.B.12.d.) a potvrdil Metodějovu arcibiskupskou hodnost.

Metoděj se pak vrátil na Moravu, avšak zanedlouho byl pozván do Byzance, aby konečně také tam podal svědectví o výsledcích byzantské misie. Cestu **do Cařihradu** podnikl v letech 881 – 882 a císaři Basiliovi I. Makedonskému představil i několik svých velkomoravských učedníků (podobně jako při své první římské cestě k Hadriánovi ještě s Konstantinem).

V r. **885 Metoděj na Velké Moravě zemřel** jako asi sedmdesátiletý. Po smutečních obřadech sloužených v latině, řečtině a staroslověnštině byl pohřben v jednom z významných velkomoravských kostelů. Přesné údaje neznáme: zdá se, že konkrétní chrám ani hrob nebyly dosud mezi množstvím archeologicky odkrytých velkomoravských lokalit bezpečně identifikovány.

Metoděj na sklonku svého života vybral za svého nástupce velkomoravského kněze **Gorazda**. Avšak po Metodějově smrti **papež Štěpán V.** jmenoval do čela velkomoravské církevní správy východofranského kněze **Wichinga** a **zakázal staroslověnskou liturgii** (slovanský jazyk směl nadále znít pouze při výkladech Bible určených pro prostý lid). **Svatopluk papežské stanovisko podpořil**. V r. **886** byli **staroslověnská kněží** (vesměs Metodějovi žáci) z **Velké Moravy vyhnáni**. Většina jich našla útočiště v Bulharsku, kde pokračovali v budování slovanského písemnictví.

Bouřlivé události v oblasti náboženského života však nesetřely skutečnost, že **Velká Morava dosáhla za Svatoplukovy vlády politicky i kulturně svého vrcholu a zařadila se mezi velmi vlivné evropské státy.**

Největší velkomoravská hradiště se obklopila satelitními osadami, s nimiž vytvořila významné aglomerace. Samotné hradiště **Mikulčice** mělo asi 300 obyvatel, avšak s přilehlými osadami až 2 000 lidí. Uvnitř mikulčického hradiště stály jen **nadzemní stavby** (většinou sruby), polozemnice se staly příznačnými pro venkov. Nejdůležitější velkomoravské budovy byly kamenné: **knížecí palác** v Mikulčicích měl délku 26 metrů, největší mikulčický **chrám** byl trojlodní o impozantních rozměrech zhruba 36 x 12 m.

Na Velké Moravě pracovalo mnoho **pečí na tavení železa i mědi a na výrobu keramiky i skla.** **Řemeslná výroba** navazovala na domácí tradice obohacené různorodými vlivy karolinskými, avarskými, byzantskými, a dokonce orientálními. Mezi **typické velkomoravské produkty** patří mnohé druhy **kovových šperků – měděných, pozlacených, stříbrných i zlatých.** Některé z nich byly zdobené **technikou granulace** (pokrývání povrchu drobnými zrny kovu) a **filigránu** (tvarování z jemného drátku). Moravané vyráběli **gombíky** (zdobené duté kulovité knoflíky; jeden jejich exemplář je zobrazen na líci české dvoukorunové mince z emise platidel z r. 1993), **náušnice** (hroznovité, bubínkovité, košíčkovité, sloupkovité aj.), prsteny, náhrdelníky, závěsné **křížky**, **nákončí** (kovové návleky na konci opasku naproti přezce; často byly zdobeny ornamentálními či figurálními motivy) aj.

Ozdobný charakter měly i četné **součásti válečnické zbroje a koňských strojů.** Velkomoravská kultura vynikala také **kvalitou keramických nádob a železných nástrojů i zbraní.** Dochovaly se dokonce útržky velkomoravských tkanin.

Příklady velkomoravských šperků (gombík, náušnice, nákončí) a rekonstrukce velkomoravského kostela v Kopčanech na Slovensku

Shrnutí:

Svatopluk významně rozšířil velkomoravské území o řadu sousedních krajů: jeho říše zahrnovala i prakticky celé České země a Slovensko. Přes Metodějovu diplomatickou aktivitu neměly papežské souhlasy se staroslověnskou liturgií dlouhého trvání. Po Metodějově smrti (885) byli staroslověnské kněží z Velké Moravy vyhnáni. Velká Morava však zůstávala významnou evropskou mocností a vynikala i v urbanistice, řemeslech a obchodu.

Otázky a úlohy:

1. Pokuste se sepsat psychologický portrét knížete Svatopluka.
2. Porovnejte rozměry největšího mikulčického kostela s nějakou chrámovou stavbou ve vašem okolí.

Výběr z odborné literatury: Jaroslav Šonka: Kronika čtená rýčem. Brno 1982. **Výběr z uměleckých zpracování:** **Hudba:** Eugen Suchoň / Ivan Stodola aj.: Svatopluk (opera), 1959.

f) Situace v Čechách a kníže Bořivoj z rodu Přemyslovců

Nyní zaměříme svou pozornost rovněž na západní část Českých zemí, tedy přímo na Čechy. Rozdíly mezi Čechami a Moravou existují odedávna (viz již III.B.4.). Morava jako komunikačně přístupnější se v raném středověku stala ohniskem vývoje Sámovy říše i Velké Moravy, avšak **Čechy obklopené prstencem pohraničních hor zůstávaly uzavřenější**. Od 7. do 9. století hrály především roli nárazníkového pásma mezi Moravou a Franky a jedinými významnými konkrétními událostmi tu byly bitva u Wogastisburgu v r. 631 nebo 632 (viz V.B.11.b) a řezenský křest 14 českých velmožů v r. 845 (viz V.B.12.c).

Obyvatelstvo Čech **původně tvořilo několik kmenů**, jež se postupně spojily v **etnicky jednotný celek Čechů**. Písemné prameny tu však uvádějí různá obyvatelská jména, o nichž není jasné, zda náležejí kmenům starým, nebo jen sídelně odlišeným částem kmene nového.

Kristiánova legenda (konec 10. století):

Autor, jehož jméno je nejisté, byl český mnich a psal latinsky; pokusil se shrnout nejstarší události českých dějin. Po vyličení Velké Moravy pokračuje takto:

Leč Slované čeští, pod samým arkturem sídlící, oddáni byli modloslužbě... Posléze ranou morovou jsouc sužováni na jakousi hadačku se podle pověsti obrátili o nadějnou radu a prorockou odpověď. Dostavše ji založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom našli velmi prozíravého a rozvážného muže, kterýž jen vzděláváním polí se zabýval, jménem Přemysl, podle výroku hadaččina knížetem čili správcem si ho ustanovili, davše mu za manželku onu hadačku pannu. A tak z pohromy a všech ran morových posléze vytrženi, napříště po onom jmenovaném knížeti z jeho potomků sobě vladaře čili vévody v čelo stavěli, sloužíce modlám démonů a pohanským obřadům obětním se nezkontrolovatelně oddávajíc, až konečně panství říše té se dostalo jednomu z rodu těch knížat, jménem Bořivoji.

Je zřejmé, že právě k této době se vztahují nejznámější z příběhů, jimž posléze český spisovatel Alois Jirásek (1851 – 1930) dal dnes všeobecně užívaný název **Staré pověsti české**. Nakolik však texty o praotci Čechovi, o Libuši a Přemyslovi či třeba o dívčí válce odrážejí skutečné historické události, to zůstává předmětem diskusí. Zdá se, že tyto pověsti (lépe bychom snad měli říci *myty*) se utvářely postupně. Jejich jádro vzniklo jako **součást lidové slovesnosti** (Přemyslovo oráčství souvisí s prastarým rituálem vladařského svatého sňatku i posvátné orby; viz IV.B.4.). K ústně tradovanému základu se však záhy připojovaly další pasáže **pod vlivem vkusu profesionálních literátů**, a dokonce **zahraničních předloh**.

Praotec Čech má leccos společného s izraelským Mojžíšem i římským Aeneem a zůstává otázkou, zda soulad ve jménech Přemysla a Libuše (obě jména svým významem představují žádoucí spojení rozumu a citu) vychází z historické skutečnosti, nebo zda tu jde o produkt nadaného slovesného tvůrce. Jedna ze starých pověstí českých – o Lucké válce (tedy o vítězství středočeských Čechů nad severočeskými Lučany) – má dokonce charakter hrdinské epické skladby, ale její další vývoj ustrnul, neboť pozornost se přenesla k dramatickým událostem souvisejícím přímo s dynastií Přemyslovců.

Jméno Čech snad znamenalo přibližně totéž jako výraz člověk našeho rodu; přípona *-ch* totiž u českých podstatných jmen rodu mužského životného byla znamením domáckého, citově kladně zabarveného pojmenování (srovnej s tím pozdější osobní jména, jež dnes slouží jako příjmení: Mach odvozeno od Martin nebo Pech od Petr; rovněž brach od bratr – srovnej s dnešním brácha).

Povolání Přemysla Oráče k vladařství (freska z rotundy svaté Kateřiny ve Znojmě – 1. polovina 12. století)

Josef Václav Myslbek: sousoší Přemysl a Libuše (1881) v Praze

Starý kmen Čechů původně obýval jen roviny na západ od dolní Vltavy. **Prvním známým představitelem zdejšího vládnoucího rodu Přemyslovců je kníže Bořivoj.** První zmínka o něm se objevila v pramenech v souvislosti s r. **872**, kdy východofranské vojsko plenilo Čechy ve snaze (nakonec neúspěšné) proniknout do Velké Moravy a ztrestat nového velkomoravského knížete Svatopluka za úskok, jímž se chopil vlády (viz V.B.12.e.).

Bořivoj byl tehdy velmi mladý, sotva dvacetiletý, a krátce poté se oženil s ani ne patnáctiletou **Ludmilou** z kmene (?) Pšovanů. Z jejich dětí se posléze do dějin zapsali bratři **Spytihněv a Vratislav.**

Na počátku 80. let 9. století Svatoplukovi Moravané dobyli Čechy (viz V.B.12.e.) a **Bořivoj se jim musel podřídít; byl pak na Moravě pokřtěn** (v r. 883?), zřejmě přímo **Metodějem.** Domů se vrátil s doprovodem několika moravských kněží staroslověnské liturgie, kteří pak pokřtili Ludmilu. Knížecí pár dal vybudovat na svém sídle, hradišti **Levý Hradec** (nad Vltavou na severním okraji Pražské kotliny), první chrámovou stavbu v Čechách, **kostel svatého Klimenta** (dodnes stojí patrně s původními základy). Krátce poté však Bořivoj s Ludmilou přesídlili na nově založené (?) hradiště jménem **Praha** na protáhlém návrší nad brodem přes Vltavu (*Praha = zřejmě vypřahlé místo, méně pravděpodobně strmý břeh*). Na hradišti Praha Bořivoj s Ludmilou založil kostel Panny Marie. Hradiště se v následujících staletích přeměnilo v Pražský hrad.

Shrnutí:

Počátky svěbytného vývoje slovanského kmene Čechů spadají do poslední třetiny 9. století a jsou spjaty s knížetem Bořivojem z rodu Přemyslovců i s jeho manželkou Ludmilou; po dobytí Čech velkomoravskými vojsky oba přijali z Velké Moravy křesťanství se staroslověnskou liturgií a ve středních Čechách založili nad Vltavou hradiště Prahu.

Otázky a úlohy:

1. Převeďte uvedený úryvek z Kristiánovy legendy do podoby odborného pojednání, psaného dnešním jazykem. Zejména se pokuste vystihnout pravdivé jádro příběhu o hadačce (Libuši?).
2. Načrtněte mapu středních Čech a vyznačte do ní místa spojená s prvním oddílem Jiráskových Starých pověstí českých.

Výběr z odborné literatury: Bohuslav Hlinka: Spor o praotce Čecha. Praha 1984. Vladimír Karbusický: Bájé, mýty, dějiny. Praha 1995. Dušan Třeštík: Mýty kmene Čechů. Praha 2003. **Výběr z uměleckých zpracování: Literatura:** Alois Jirásek: *Staré pověsti české*, 1894; August Sedláček: *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku*, 1894. **Hudba:** Bedřich Smetana / Josef Wenzig, Ervín Špindler: *Libuše (opera)*, 1881. **Film:** *Staré pověsti české (loutkový film, režie Jiří Trnka, 1952; cena diváků na filmovém festivalu v Benátkách 1953).*

g) Mojmir II. a zánik Velké Moravy

Těsně před rokem 890 zemřel ve věku asi 36 let Přemyslovec Bořivoj, jenž vládl kmeni Čechů v rámci Velké Moravy. Bořivojova smrt utužila velkomoravské panství nad Čechami. V r. 890 se spolu setkali – kdesi při jihovýchodní hranici Východofranské říše – východofranský král Arnulf a velkomoravský kníže Svatopluk: Arnulf se smířil s postavením Čech jako součásti Velké Moravy a zároveň byla zahájena jednání o definitivním míru mezi oběma státy. Jednání se táhla několik let a v jejich průběhu se obě strany snažily zajistit si výhodnější vyjednávací pozici dalšími vzájemnými potyčkami (tehdy také odešel z Velké Moravy do Východofranské říše profranský moravský biskup Wiching; viz V.B.13.e.). Avšak v r. 894 Svatopluk zemřel (po bezmála čtvrtstoletí vlády) a zároveň pro oba státy zesílilo nebezpečí pramenící z vpádů ugrofinského národa Maďarů z uralské jazykové rodiny (viz V.A.).

Maďaři, známí jako obratní jezdci na koních, stěhující rychle své stanové tábory, se přesouvali z východu do úrodné Pannonie již od 60. let 9. století (podněcováni nejen potřebou nových vhodných pastvin, ale také tlakem dalších kmenů z východu). Kočovní pastevecký život Maďarů ovšem postupně podléhal společenské diferenciaci. Účinnost maďarských útoků se zvýšila, když Maďaři vytvořili kmenový svaz vedený náčelníkem Árpádem († po r. 900), zakladatelem dynastie Arpádovců.

Na velkomoravský trůn nastoupil Svatoplukův syn Mojmir II. Od počátku musel čelit silným vnitřním rozbrojům i odstředivým tendencím, jež ve Velké Moravě po smrti mocného Svatopluka vypukly. Mojmirovi nepomohlo ani okamžité uzavření míru s Franky (ještě r. 894). Již v r. 895 představitelé kmenů z Čech, vedení Bořivojovým starším synem Spytihněvem I., přijeli do Řezna na jednání krále Arnulfa s jeho velmoži a východofranskému králi tam slíbili věrnost. Tím se Čechy odtrhly od Velké Moravy a vytvořily se podmínky k oživení franských nároků na české území (viz V.B.5.c.). Podobný vývoj se odehrál i u těch Polabských Slovanů, kteří byli kdysi součástí Svatoplukovy říše.

Maďarské útoky proti Moravanům a Frankům zesílily a Velká Morava v nich zanikla. Přesnější časové určení jejího zániku může být předmětem diskusí, avšak jako zlomový okamžik se tradičně uvádí velká bitva v r. 907 pravděpodobně nedaleko dnešní Bratislavy. Maďaři zde porazili Franky, zatímco Moravané se bitvy vůbec neúčastnili, z čehož lze usuzovat, že již vzdali obranu svých slovenských území. A v následujícím roce 908 Maďaři protáhli Moravou až do východofranského Polabí, aniž by jejich postupu Moravané bránili. Rovněž není znám další osud Mojmíra II.

Středověká legenda Zázraky svatého Apra:

Když se Uhrům nikdo nestavěl na odpor – ani se totiž nechtěl stavět na odpor Božímu hněvu, ježto všem hrozil právem – vyvrácena byla Moesie a po rozboření příbytků Moravanů, snad jim rodem příbuzných, vtrhli Uhři do Pannonie, jež se měla stát v budoucnu jejich.

Zdá se, že po ztrátě všech mimomoravských území byl zánik dynastie Mojmirovců hlavním impulsem k úpadku státní správy na samotné Moravě. Církevní organizace – i na úrovni moravských biskupů – však pokračovala dále za současné existence obou liturgií, staroslověnské a latinské, až zhruba do poloviny 10. století.

Velká Morava představuje významnou etapu českých dějin a náležela i mezi evropské velmoci. Vyznačovala se vyspělou kulturou (vzniklou svébytným propojováním rozličných, zeměpisně i dosti vzdálených podnětů) a nadčasový vliv si vydobyla zejména svým staroslověnským písemnictvím: šlo o první literaturu slovanského světa a staroslověnština se

navíc stala po řečtině a latině teprve **třetím biblickým jazykem evropského křesťanství**. Dílo moravských staroslověnských literátů i kněží ovlivnilo **rozvoj literatury v Bulharsku, Chorvatsku, Slovinsku, Srbsku i Rusku**, ale také samozřejmě **v Čechách**. Velká Morava byla **prvním státem** vybudovaným **na základě spojení českých a slovenských krajů**; druhým takovým státním útvarům se stalo až Československo (1918 – 1992).

Cyril a Metoděj se stali **křesťanskými svěťci** a papež Jan Pavel II. je v r. 1982 prohlásil za **patrony Evropy** (přiřadil k nim ještě **Benedikta z Nursie**). Cyrilometodějský den (**5. červenec**) je **českým státním svátkem**. Tehdy se každoročně konají **křesťanské slavnosti na Velehradě**, v klášteře ze 13. století, jenž stojí v centrální oblasti někdejší Velké Moravy.

Poté, co se Maďaři významným způsobem podíleli na zániku Velké Moravy, testovali až **do poloviny 10. století** ještě další možnosti pro své usídlení dramatickými vpády do mnoha zemí: během šedesáti let **pustošili Německo, Francii, Španělsko, Itálii a Balkánský poloostrov**.

Evropa je poznala pod dvěma jmény: slovo Maďar náleželo původně jednomu z maďarských kmenů; když však tyto kmeny přechodně žily v sousedství kmenů turkotatarských (z altajské jazykové rodiny), získaly od nich jméno Ungar. A podle tohoto druhého názvu jsou dnes Maďaři označováni ve většině evropských jazyků. Čeština si ovšem udržela možnost jemného rozlišování: **Maďarsko** je pro nás dnešní středoevropský stát a jako **Uhry (Uhersko)** pak nazýváme jeho předchůdce, království vybudované v 10. – 11. století a zahrnující i mnoho okolních krajů, zejména Sedmihradsko (dnešní severozápadní Rumunsko), část Chorvatska a Slovensko. **Slovensko bylo součástí Uher tisíc let** a svědčí o tom nejen některá maďarská slova ve slovenštině, ale i názvy českých měst Uherské Hradiště nebo Uherský Brod, ležících dnes sice při slovenské, kdysi však při uherské hranici.

Uhry ve 14. století

Árpádovci, uherská zakladatelská dynastie, vládli až **do r. 1301**.

Otázky a úlohy:

1. Které prvky velkomoravské historie či kultury mohou být – podle vašeho názoru – inspirativní pro dnešní českou společnost? Které nikoli? Napište na toto téma krátké pojednání.
2. Jaké úmysly mohly vést českého knížete Spytihněva při jeho politickém příklonu k Východofranské říši?
3. Sestavte výběrový přehled významných maďarských osobností v oblasti vědy, kultury nebo sportu.

Shrnutí:

Po Svatoplukově smrti (894) se Velká Morava začala kvůli vnitřním konfliktům rozkládat. V r. 895 se kmeny v Čechách vedené Bořivojovým synem a nástupcem Spytihněvem I. od ní odtrhly a slíbily poslušnost Východofranské říši. Zánik Velké Moravy pak byl dokonán (kolem r. 907) vpády kočovných ugrofinských Maďarů, kteří se usazovali v Pannonii. Velká Morava trvala tři čtvrtě století (asi 832 – asi 907) a vládla v ní 4 knížata: Mojmir I., Rastislav, Svatopluk a Mojmir II.).

Výběr z odborné literatury: Lazsló Kontler: Dějiny Maďarska. Praha 2002. **Výběr z uměleckých zpracování:** *Architektura: Árpádův památník v Ópusztaszeru.*

14. Počátky Českého knížectví (9. – 11. století) a) Bořivojovi synové Spytihněv I. a Vratislav I.

1. Mezi Velkou Moravou a Německem

Podobně jako v době Sámovy říše či Velké Moravy také v počátcích Českého knížectví stála před obyvateli Českých zemí otázka, zda se v kulturní a politické orientaci obrátit spíše k Východu, či k Západu. V čase prvních přemyslovských knížat byl Východ reprezentován velkomoravskou tradicí (v Čechách ještě v 10. století působili staroslověnští kněží i literáti), Západ pak znamenal svébytný vývoj Čech a případné jejich sblížení s Východofranskou říší.

Tam ovšem v r. 911 vymřela východofranská větev dynastie Karlovců (sídlicí v bavorském Řezně na Dunaji) a od té doby o obsazení trůnu rozhodovala vždy volba (viz V.B.7.). Při této volbě vybírali krále ze svého středu nejvýznamnější velmoži. Po intermezzu vlády Konráda Franckého byl jako další král zvolen v r. 919 **Jindřich I. Ptáčník** ze saské dynastie **Liudolfingů** (sídlicí v saském Magdeburgu na Labi). Od té doby se území někdejší Východofranské říše nazývá **Německo** a Liudolfingové v něm vládli do r. 1024.

První tři česká knížata (zleva): Bořivoj, Spytihněv a Vratislav (freska ve Znojemské rotundě, 1. polovina 12. století)

2. Spytihněv I. († 915)

Přemyslovec **Spytihněv I.** byl prvním českým panovníkem se zřetelně **prozápadni orientací** své politiky. Využil všeobecné nespokojenosti s daňovými povinnostmi vůči velkomoravskému knížeti a v r. 895 vymanil české kmeny z moci Velké Moravy. Přivedl jejich zástupce **do Řezna**, kde slíbili **věrnost Karlovcům** výměnou za **slib ochrany** především před

Moravany (viz V.B.13.g.). Znamenalo to také **pevné začlenění Čech do řezenské diecéze**. Zřejmě právě těmito činy Spytihněv vyzdvihl **dynastii Přemyslovců** na pozici zřetelně **nejvýznamnějšího rodu v Čechách**.

Byl to také Spytihněv, který **rozšířil území českého přemyslovského knížectví na větší část středních Čech**. **Bezpečné hranice i efektivní výkon státní správy** si pojistil zvelebením či založením několika **pomezních hradišť**: Budče a Libušína na dnešním Kladensku, Tetína nad Berounkou a Mělníku i Staré Boleslavi na Labi.

Známou se stala obzvláště stavba kostela svatého Petra na akropoli hradiště **Budeč**. Jedná se o rotundu (kostel kruhového nebo oválného půdorysu, někdy opatřený apsidou – zpravidla půlválcovým závěrem stavby, určeným pro oltář). Budečská rotunda stojí (rozšířená pozdějšími přestavbami) dodnes a je **nejstarší v úplnosti dochovanou českou stavbou** (a jedinou takto zachovanou stavbou velkomoravského stáří na území České republiky).

Kristiánova legenda (konec 10. století):

Bořivoj... dokonav běh času svého, pln dnů a dobroty na věčnost se odebral, naplniv života svého třicet pět let. Po něm ujal se vlády prvorozený syn jeho Spytihněv, všemi ctnostmi a přímo pověstí svatosti neobyčejně se skvějící. Bylť následovníkem otcovým, zakládal chrámy Boží, shromažďoval

kněze a kleriky a dokonale byl u víře Kristově. Dokonav čtyřicet let svého života, opustil tento svět a vznesl se k hvězdám.

3. Vratislav I. (vládl 915 – 921)

Když Spytihněv v r. 915 zemřel, na knížecí trůn nastoupil jeho mladší bratr **Vratislav I.** Ten však byl již za bratrovy vlády – a zjevně ve shodě s ním – spolutvůrcem české politiky. Kolem r. 906 se totiž oženil (jako asi osmnáctiletý) s **Drahomírou**, knížecí dcerou z **polabského slovanského kmene Stodoranů** (zvaného též **Havolané**), sídlícího u středního Labe, nedaleko dnešního Berlína. Sňatek měl nepochybně vyvažovat nový, vstřícný vztah Čechů k Německu. Mladému páru se narodili dva synové, starší **Václav** (narozen asi r. 907) a mladší **Boleslav** (narozen kolem r. 915). Oba synové byli pojmenováni promyšleně: obě jména mají tentýž význam (více slávy); jméno Václav bylo ovšem vytvořeno z češtiny, zatímco Boleslav ze staroslověnštiny (srovnej v dnešní ruštině *boleje* = *více*).

Václav jako prvorozený knížecí syn byl poslán na hradiště Budeč, kde o jeho **knížní vzdělání** pečovala jeho babička **Ludmila**.

Vratislav založil na Pražském hradě druhý tamější **kostel**, zasvěcený **svatému Jiří**. Kostel se v následujících staletích dočkal několika rozšiřujících přestaveb a dnes patří mezi nejznámější české chrámové stavby. Kníže Vratislav zemřel předčasně (po pouhých 6 letech vlády) v únoru 921.

České knížectví na počátku 10. století (na mapce vpravo jsou vyznačena klíčová hradiště)

Otázky a úlohy:

1. Najděte – podle svých nynějších znalostí – alespoň jeden případ, kdy se v pozdějších českých dějinách také (podobně jako kolem r. 900) vybíralo ze dvou různých možností zahraničněpolitické orientace. Našli byste jiný takový příklad u nějakého dalšího státu?

2. Bořivoj, Ludmila, Vratislav, Václav nebo Boleslav – to jsou jména oblíbená i v nové době: připomeňte a stručně charakterizujte několik známých nositelů těchto křestních jmen.

Shrnutí:

Na počátku 10. století bylo dokončeno utváření Českého knížectví jako státu zahrnujícího sice jen většinu středních Čech, ale budujícího účinnou státní správu a promyšlenou zahraniční politiku. Přemyslovci se – podobně jako jiná knížata – často nedoživali vysokého věku, a tak se v jediném okamžiku v politice střetávaly zájmy i tří různých generací.

Výběr z odborné literatury: Nejstarší legendy přemyslovských Čech. Praha 1969. Dušan Třeštík: Počátky Přemyslovců. Praha 2001.

b) Václav I. (svatý Václav)

1. Ludmilina smrt

Ani jeden z Vratislavových synů ještě nedosáhl věku, v němž by mohl převzít vládu (hranicí plnoletosti tehdy bývalo pro chlapce 15 let a i staršímu synu Václavovi do nich ještě 1 – 2 roky chyběly). **Sněm velmožů** sice zvolil Václava za knížete (zřejmě i pod diplomatickým tlakem ze strany německých Liudolfingů), ale bylo jasné, že Václav nejprve nebude sám vládnout. Došlo ke zvláštní situaci, kdy **nejvlivnějšími českými politickými osobnostmi** se náhle staly dvě ženy: **Ludmila a Drahomíra**.

Vypukl mezi nimi vážný **spor**. Drahomíra, která sledovala, jak nástup saských Liudolfingů na německý trůn vážně ohrožuje Polabské Slované, vyčítala Ludmile, že připravovala Václava na roli vzdělance (snad dokonce budoucího kněze), a nikoli bojovníka. Sněm velmožů se snažil najít kompromis, když souhlasil s Drahomířiným nárokem na regentství (správcovství) země, ale další výchovu obou chlapců svěřil Ludmile.

Drahomíra vzápětí přinutila Ludmilu, aby se uchýlila – již bez vnuků – na hradiště Tetín. I tam však za ní poslala skupinu bojovníků, aby ji zlikvidovali. Vůdci oddílu byli vikingští velmoži Tunna a Gommon (není jasné, jak se tu ocitli, patrně si je Drahomíra kdysi přivedla jako své družiníky ze své polabské vlasti). **15. září 921** večer **Drahomířini bojovníci Ludmilu na Tetíně přepadli a uškrtili**. Během následujících dvou staletí vykrytalizoval **kult Ludmily jako světice**. Dnes je považována za jednu z nejproslulejších postav české křesťanské kultury.

Proložitelná legenda o svaté Ludmile (11. století):

Když tam ti vrahdové přišli, seskupili kol sebe množství zlosynů sobě podobných, a když nastal večer, se zbraněmi obstoupili dvůr, rozbili dveře a vešli do domu. Pak chopili Ludmilu, vhodili jí provaz na hrdlo a zardousili ji. A tak skončila svůj život v den sobotní v první hodinu noční.

2. Václavova vláda

Václav I. se ujal vlády kolem 924. Pokračoval v otcově stylu, k němuž byl veden od dětství. Překazil matčinu konfrontační politiku, podporoval obojí liturgii a rušil otroctví.

V asi 929 do země vpadl německý král **Jindřich I. Ptáčník**. Václav odvrátil hrozící boje uzavřením míru s ním. Rozdílnou sílu obou států ovšem zároveň ztělesnil pravidelný poplatek **tributum pacis**, který Češi ve výši 500 hřiven stříbra a 120 volů museli pak odvádět Německu (není však zcela jisté, zda právě až od Václavova panování - možná šlo o obnovení poplatku staršího, ze Splythněvových časů). Tribut nevytvářel vztah vítěze a poraženého - podobně platilo samo Jindřichovo Německo Maďarům.

O dobré úrovni česko-německých vztahů svědčí i to, že když Václav dal vybudovat na Pražském hradě (tehdy pořád spíše hradišti) nový kostel, nechal jej zasvětit svatému Vítu, jenž byl jednak uctíván již na Moravě v 9. století a jednak byl také saským patronem. Italského křesťana Víta umučili pro víru ještě za antického římského císařství a jako světci mu byly přisuzovány i uzdravovací schopnosti. **Svatovítská rotunda** (rotunda = malý kostel kruhového půdorysu) se stala základem pozdějšího nejvýznamnějšího českého chrámu, který byl budován v mnoha etapách až do 20. let 20. století.

Václav se posléze dostal do konfliktu se svým mladším bratrem Boleslavem, který dokonce sídlil na vlastním hradišti, jež bylo po něm i nazváno (dnešní Stará Boleslav). Neshody spočívaly buď v prostém soupeření o trůn, nebo Boleslav nesouhlasil s Václavovou smířlivostí vůči Němcům. Pravděpodobně však působily obě příčiny zároveň.

Boleslav pozval Václava na své hradiště a tam jej **28. září 935** dal zavraždit. Nejprve na Václava dokonce zaútočil sám, kníže se však ubránil a podlehl až členům Boleslavovy vojenské družiny. Událost se stala jedním z nejznámějších okamžiků českých dějin. Češi začali Václava již brzy po

jeho smrti uctívat jako vzor křesťanského vladaře. Postupem času byl Václav opravdu zařazen mezi světce a proměnil se v **hlavního patrona české země**.

c) Boleslav I. Ukrutný

Václavův bratr a nástupce Boleslav I. sice kvůli bratrovraždě získal přízvisko Ukrutný, ale do dějin se zapsal i dalšími skutky, jejichž společným jmenovatelem bylo vybudování naprosté nezávislosti Českého knížectví. Hned po nástupu na trůn Boleslav vyprovokoval konflikt s Německem (kde mezitím začal vládnout Ota I.) a odvetnou výpravu, kterou Ota poslal do Čech, rozdrtil. Tím odstartoval dlouhých 14 let bojů s říší Oty I. Ota tu sice nikdy nedosáhl rozhodujícího vítězství, ale síla jeho vojska byla tak nezdolná, že Boleslav nakonec v 950 slíbil Otovi poslušnost (o tom, jak a kdy skončilo placení českého tributu, není nic známo).

Snad byli oba soupeři tísněni i společnou obavou z Maďarů. Ti totiž tehdy podnikali ničivé výpravy do Německa, Itálie, Francie i Španělska (!). Mír mezi Čechy a Němci umožnil společnou obrannou akci: v **955** Otovo vojsko posílené Boleslavovými bojovníky ušetřilo Maďarům těžkou porážku u německé řeky Lechu (viz V.B.6.). Přibližně v téže době Boleslav odrazil na své jihovýchodní hranici jiný maďarský útok. Obě události znamenaly konec celé maďarské expanze.

Ve snaze posílit český církevní život založil Boleslav I. společně se svou dcerou Mladou **první klášter v Českých zemích**: ženský klášter benediktinek na Pražském hradě, zasvěcený svatému Jiří. **Mlada** se tam stala první abatyší.

Další Boleslavova dcera **Doubravka (Dobrava)** byla provdána za zakladatele polského státu, knížete **Měška I.** z dynastie **Piastovců**. Především její zásluhou se do Polska rozšířilo z Čech křesťanství. Měškův a Doubravčín syn Boleslav I. Chrabrý se stal prvním polským králem a výrazně zasáhl i do českých dějin.

d) Boleslav II. Pobožný

Po smrti Boleslava I. nastoupil na trůn jeho syn Boleslav II. Ten si získal přízvisko Pobožný, protože na jeho žádost bylo v **Praze** v **973** založeno **první české biskupství**. Prvním biskupem byl saský kněz **Dětmár**. Vznik pražského biskupství dal církvi v Čechách určitou autonomii (vnitřní samosprávu). Čeští křesťané totiž dosud podléhali biskupství v jihoněmeckém Řezně (Regensburgu) a nyní se nadřízenou instancí stalo až arcibiskupství v Mohuči (Mainzu), které sice také leželo v Německu, ale bylo dosti vzdálené a nemohlo ovlivňovat politickou situaci na německo-české hranici.

Ve 2. polovině 10. století vyvstali Přemyslovcům konkurenti v rodě **Slavníkovců**, jehož hlavním sídlem bylo hradiště Libice nad Cidlinou. Členové slavníkovského rodu náleželi ke dvěma východočeským kmenům, **Charvátům a Zličanům**. Těmto kmenům také vládli a postupně si podrobili i východní část území, které obývali jihočeští **Doudlebové**. Rod se rychle rozrůstal: např. sám jeho patriarcha **Slavník** zplodil s různými ženami nejméně 7 synů. Navíc je pravděpodobné, že se Slavníkovci spřiznili s Přemyslovci i s Liudolfingy (!). V poslední čtvrtině 10. století byli dost silní k útoku na vladařství nad celým knížectvím.

Nejskvělejší postavou mezi Slavníkovci se stal druhý nejstarší Slavníkův syn **Vojtěch**. Když jako dítě těžce onemocněl, rodiče slíbili, že v případě jeho uzdravení jej pošlou na kněžskou dráhu. To se také stalo a Vojtěch odešel na studia do ottonské metropole Magdeburgu. Když tam byl biřmován, dostal také biřmovací jméno Adalbert po nejvýznamnějším ze svých učitelů, magdeburském biskupovi. Především však Vojtěch načerpal v Magdeburgu atmosféru **ottonské renesance**, byť se k některým jejím projevům, zejm. k velké moci římských císařů, stavěl kriticky.

Když se - již jako kněz - vrátil do Čech, pracoval na biskupství a dokázal, že kněžství odpovídá jeho osobnímu založení. Po Dětmarově smrti byl zásluhou Boleslava II. zvolen v **982** za druhého pražského **biskupa**. Boleslav si od toho sliboval svou snadnou kontrolu nad biskupem Vojtěchem i nad celým slavníkovským rodem. Tyto naděje se však nesplnily.

Vojtěch se stal nadšeným stoupencem **clunyjského hnutí** (mj. sám vykoupil a propustil mnoho otroků, čímž ovšem jen následoval příkladu někdejšího knížete Václava I.). S Přemyslovci se záhy dostal do těžkých sporů, zejm. o desátek. Rozjaření Čechové opravdu nechápali, proč by se měli uskrovnit, a poněvadž jim přitakávali i mnozí kněží, Vojtěch se ocitl v izolaci.

V 988 odešel tedy do Říma, vysvětlil svou situaci papeži Janu XV., vzdal se biskupského úřadu a vstoupil do benediktinského kláštera. Záhy si uvědomil potřebu takového kláštera v Čechách, a když za ním do Říma dorazilo české poselstvo s prosbou o návrat, neváhal. Vzal s sebou 12 římských benediktinů a před příchodem do Čech se oklikou zastavil v Cáchách u Oty III. Mladý německý král a o generaci starší kněz našli rychle společnou řeč a Vojtěch dorazil domů posílen přátelstvím mocného vladaře.

Založil v **Břevnově** u Prahy **první český mužský klášter** a obnovil prosazování clunyjských ideálů. Věnoval se i literární činnosti. Možná je autorem slavné česko-staroslověnské písně **Pane, smiluj se nad námi (Hospodine, pomiluj ny)**, která se později stala první neoficiální českou hymnou. Dal podnět k napsání latinské legendy Život a umučení svatého Václava a jeho babičky svaté Ludmily. Dvojlegenda přesáhla obvyklé hranice žánru, je vlastně historickým pojednáním o počátcích českého státu a patří mezi nejvýznamnější díla evropské raně středověké literatury (nepřesně bývá nazývána **Kristiánova legenda**, autor je však neznámý). Její význam spočívá i v tom, že ač vzešla ze slavníkovského prostředí, oslavila přemyslovský stát. Nejen tehdy, ale patrně i dnes bychom marně hledali podobný český příklad vlastenectví povzneseného nad partikulární zájmy.

Své představy o křesťanském životě českého národa však Vojtěch neprosadil ani na druhý pokus. Tísňen nevráživostí, odešel asi v 994 podruhé a definitivně z vlasti a opět k římským benediktinům. Tam však dlouho nezůstal. Brzy se znovu objevil na Otově dvoře v Německu, pak vyrazil na misijní cestu do Polska a odtud ke kmeni Prusů, který obzvlášť odolával christianizaci.

Mezitím se Boleslav a jeho rádcové smířili se skutečností, že Vojtěch jim nepomohl slavníkovskou konkurenci pacifikovat a celý problém v **995** s konečnou platností vyřešili. Využili toho, že slavníkovské vojsko zrovna pomáhalo Otovi III. proti polabsko-pobaltskému slovanskému kmeni Obodritů, vtrhli se svými vojáky na Libici a všechny přítomné **Slavníkovce povraždili**. Celý rod byl prakticky vyhuben. K dovršení jeho tragédie **Vojtěcha** o dva roky později (**v 997**) zavraždili **Prusové**. Poslední mužský Slavníkovec, Soběslav, zahynul v 1004. Přemyslovský triumf nad soupeřící dynastií znamenal **konečné sjednocení Čech do vnitřně pevného státu**, který byl připraven na rozšiřování svého území. Ostatně, právě Boleslav II. připojil na krátký čas k Českému knížectví **jižní Polsko**.

O Vojtěchu Slavníkovci musíme dodat, že byl vzdělanější a zcestovalejší než kterýkoli z jeho tehdejších krajanů a že si dokázal získat respekt v cizině (bohužel více než doma). Záhy i jeho začali uctívat jako světce, a to nejen v Čechách, ale i v Polsku. Tehdy neexistovalo oficiální svatořečení jako dnes, světci byli uznáváni na základě spontánně prokazované úcty. Množství světců se pak považovalo za jakési pomocné měřítko kulturní vyspělosti národa, a i když dnes k tomuto kritériu přistupujeme s nadhledem, zůstává skutečností, že třemi svatými mučedníky (Ludmilou, Václavem a Vojtěchem) během jediného století zaujali Češi v tehdejší křesťanské Evropě nepřehlédnutelné místo.